

खप्तड-छान्ना गाउँ-पालिकाको गुरु योजना

२०७५ – २१००

अध्याय १: परिचय (पार्श्व चित्रको आधारमा)

सुदूर पश्चिमको वझाङ्ग जिल्ला अन्तर्गत पर्ने छान्ना क्षेत्र जसको खप्तड छान्ना गाउँपालिका नामाकरण गरिएको छ । यस क्षेत्रको उत्तरतिर गुरेल, लिंगा जस्ता अग्ला पहाड रहेका छन् भने दक्षिणतिर प्रकृतिको अमूल्य उपहार खप्तड राष्ट्रिय निकुञ्ज अवस्थित छ । पूर्वमा वाजुरा जिल्ला रहेको र पश्चिममा थलारा गाउँपालिका (विप्रा लेक) अवस्थित छ । यस क्षेत्रको बीचभागमा नागवेली भैं सयौँ स-साना खोलानालावाट बग्ने छान्ना गाड रहेको छ भने दायँ वायाँ वस्तीमा खेतका फाँट, साना अग्ला होचा डाँडा समेत अनेकौँ उकाली ओराली रहेको रमाइलो फाँट र दृश्यहरु शोभायमान देखिन्छन् ।

२०७३ सालको राज्य पुनर्संरचना अनुसार ७ नं प्रदेशमा पर्ने वझाङ्ग जिल्लाको दक्षिण पूर्वी भागमा अवस्थित खप्तड छान्ना गाउँपालिका साविकका ६ वटा गा.वि.स.हरु गडराय, पाटादेवल, कालुखेती, माभीगाउँ,लामातोला र पौवागढी समेटिएका छन् । मिलेर बनेको छ । जस अन्तर्गत ७ वटा वडाहरु छन् । यो गाउँपालिका समुन्द्री सतहवाट ४५०० फिट गोठखोला, खैराडा देखि १४०००फि.(गुरेल विनायक). को उचाईसम्म फैलिएको छ । गाउँपालिकाको पूर्वमा वाजुरा जिल्लाको खप्तड छेडेदेह गाउँपालिका, पश्चिममा वझाङ्गकै थलारा गाउँपालिका उत्तरमा जयपृथ्वी नगरपालिका र दक्षिणमा खप्तड राष्ट्रिय निकुञ्जको रमणीय क्षेत्रहरुले घेरेको छ । हाल यस गाउँपालिकाको केन्द्र पसलवगर घाँटखोलामा रहेको छ ।

भू-उपयोग

यो गाउँपालिकामा जडारी गाड मुख्य नदि हो । जस अन्तर्गत(विढीगाड,गोर्खाली गाड) ,सिउँडी गाड(पाटादेवल) , धौली गाड(माभीगाउँ), नानी गाड(छात्रवस्ती),कुचे खोला,(पौवागढी)देहली गाड(लामातोला),दुगडी गाड(गडराय) आदि खोलाहरु जलाधार क्षेत्रहरु छन् ।

यस गाउँपालिकाको कुल क्षेत्रफलको ३४.४८ व.कि.मि.कृषियोग्य जमिन,४५.०१ व.कि.मि.वन क्षेत्र तथा२०.०५ वर्ग कि.मि.क्षेत्र चरन क्षेत्र रहेको छ । यस गाउँपालिकाको भू-उपयोगको स्थितिलाई तलको तालिकामा चित्रण गरिएको छ ।

तालिका नं.१

landuse Type	VDC Name & Area in He.						Toatal
	Gadaraya	Patadewal	Kalukheti	Majhigaun	Lamatola	Paugadhi	
Barren Land	22.01	2.85	8.19	7.26	1.77	0	42.08
Bush/shrub land	644.29	144.39	48.68	266.36	42.21	136.94	1242.87
Cultivated Land	788.30	498.71	687.75	739.09	433.17	301.40	3330.87
Forest Land	2329.84	335.51	300.25	298.05	678.01	559.50	4501.16
Grass Land	563.65	359.05	266.32	463	329.13	24.77	2005.92

River/Stream	0	0	0	0	14.88	4.42	19.30
Sand & Gravel	7.57	8.82	11.45	28.49	10.82	12.84	79.99
Embankment/Cliff Cutting	0	0	1.67	0.49	0	2.52	4.68
Pond/Lake	0	0	0	0	0	0	0
Total	4355.67	1319.33	1322.30	1802.73	1509.99	1042.39	11352.41

स्रोत: वार्षिक पुस्तिका, जिल्ला वन कार्यालय २०७१/०७२

माटोको वनावट र उर्वराशक्ति:

यो गाउँपालिकामा पाइने माटोको वनावट बलौटे, दोमट, चिम्ट्याइलो, रातोमाटो, कालोमाटो, प्रमुखरूपमा रहेका छन् । यस गाउँपालिकाको मुख्य खोला जडारी गाडको दुवैतिरका फाँटहरु कृषिका लागि उर्वराशक्तियुक्त छन् । विशेषगरी दक्षिणी भेग वढी नै उर्वर रहको छ । यसका साथै उत्तरी भेगका उच्च समथर भूभाग जस्तै लिंगापाटन, रुवानीगाउँ, वाँगापाटा, दहडाँडी, दरवला, वयाना, गोर्खाली, लामागडा आदि क्षेत्रहरु फलफूलखेती, मासु, आलुखेती, जौ उवा आदिका लागि उर्वर रहेका छन् । यसै गरी दक्षिण भेगमा स्याउली, माटीखान, भडारसैन, तुना, मायापाटा, घंगारे, लोखडा, गडौन, तिखोट, वामिली, रिल्ल, भलाना, बगुडे, रुलेखाँद, खाल्दुरा, गुदिवन, कुडौन, खालीगडा, काँडातोला, बाबयो, जस्ता माथिल्लो भूभागमा वेमौसमी तथा मौसमी फलफूल, तरकारी, अलैंची तथा खाद्य वालीका लागि महत्वपूर्ण मानिन्छ । यो क्षेत्र जिल्लाकै उर्वर भूमिकारूपमा परिचित छ । यस क्षेत्रको जमिन एकैनासको नभएता पनि प्रशस्त मात्रामा धानखेतीयुक्त समथर जमिनदेखि भीरपाखायुक्त जमिन रहेको छ । सामान्यतया जडारी गाड, धौली गाड, नानीगाड, सिउडीगाड, कुचेखोला, देहलीगाड, विडीगाडका आसपासका समथर जमिन र जिउलाहरु सिंचाईयोग्य खेती क्षेत्रकारूपमा उपभोग भइरहेका छन् । तथापि यो गाउँपालिकामा अधिकांश भाग पहाड, हिमाल तथा भिरालो जमिनकारूपमा रहेको छ । खप्तडछान्ना गाउँपालिकाको सबभन्दा वढी उब्जनी हुने जिउला मध्ये कालुखेतीको वालु, माभीगाउँको द्यामट्टी र विल्कु, लामातोलाको लामातोला जिउलो र गढरायको विडाको जिउलो उब्जनीका हिसावले प्रशिष्ट भएको हुँदा पूर्वजहरुको एउटा भनाई छ, दुदया छान्नु भाते छान्नु छान्नु त छान्नु हो ।

जलवायु

हावापानी: विविध भौगोलिक वनावट, असमान उचाई तथा अलग अलग धरातलीय स्वरूप भएको कारण यस गाउँपालिकाको हावापानीमा निकै विविधता पाईन्छ । यस गाउँपालिकामा उपोष्ण, समशीतोष्ण र शीतोष्ण हावापानी पाईन्छ । यो गाउँपालिका गढरायका क्षेत्रहरु हिमाली र लामातोला, माभीगाउँ, कालुखेती, पाटादेवल र पौवागढीका क्षेत्रहरु पहाडी क्षेत्रमा अवस्थित रहेको पाईन्छ । यस क्षेत्रमा जलवायु रेकर्डको व्यवस्था नभएकोले भोपुर स्थित जलवायु स्टेशनमा रेकर्ड भएको तथ्यांक अनुसार यस क्षेत्रको सरदर दैनिक ग्रीष्ममा अधिकतम तापक्रम २००.-३५० छ भने हिउँदमा सरदर दैनिक न्यूनतम २० र अधिकतम १८० छ । यहाँ जेष्ठको अन्तदेखि असोजको मध्यमसम्म ग्रीष्मकालीन मनसुनले प्रभाव पार्दछ भने यहाँ वर्षभरीमा करिब ५० मि.मि. देखि १५० मि.मि. पानी पर्ने गर्दछ ।

जलभण्डार

यस गाउँपालिकामा उच्च पहाडवाट उत्पन्न खोला गोर्खाली(गडराय), रवाखोला(माभीगाउँ), नानीगाड(पाटादेवल), र दक्षिण भेगमा खप्तडको काखवाट उत्पन्न हुने नानीगाड(गडराय), सिउडीगाड -पाटादेवल), धौलीगाड(माभीगाउँ), देहलीगाड(लामातोला), कुचेखोला(पौवागढी) प्रमुख जलस्रोत हुनभने गोर्खाली भरना(गुरेल भरना) खापरदह महत्वपूर्ण स्रोतहरु हुन ।

वनजंगल:

कोणधारी,चौडापाते,पतभर तथा मिश्रित वन पाइने यस गाउँपालिकामा भोजपत्र,धुपी, लौठसल्ला, गुराँस, ठिंगेसल्ला, पाँगर, उतिस,गोब्रेसल्ला,खोटेसल्ला,काफल,डिम्मर,टुनी,ओखर, आदि विरुवाहरु पाइन्छन । वन पैदावरमा अमला, रीठा,सतुवा,कटुकी, भ्याऊ,विषजरा,भिरंगीराज, लालीगुराँस,ओखर,भुलो,पाखनवेद,खिरौंला,टुना(लिस्सी),लोक्ता, च्याउ प्रचुर मात्रामा पाइन्छन ।

यस गाउँपालिकामा गैह्रकाष्ट वनपैदावर पनि रहेका छन । जस्तै,अतिस, अफिम,अल्लो, आरु, ओखर, आँप,अमला, असुरो, अरिण्डो, अपमार्गी,आकाशवेली,अयार, ऐसेडो,इसमगोल, उन्यू,ऐंसेलु, ऐंजेरु, कपास, कचुर,काफल,काप्रो, कालो कचुर, केतुकी, कोइरालो, कुकुरदाइनो, कुरीलो, कण्ठकारी, कटुकी, करवीरे फुल, काकडी, काँश, कुश, काली निउरो, खिरो, खैर, सरिक, खोटे सल्लो, गुर्जो, गुच्छी च्याउ, गोब्रे सल्लो, गुराँस, गिठा, घण्टी फूल, गलिकाँको, ब्राम्हणी, घिउकुमारी,चरिमरी, चिराइतो, चुत्रो, चमेली फूल, जटामसी, किर्मुडो,टुनी,टिम्मुर, तितेपाती, तुलसी,टुकीफूल, भुलो, ताराचुक,तेजपात, देवदार, वाघवेली,दाडीम, धुपजडी, सिमल,नागवेली, पिपल, भिडाइती, प्याउली,हत्ताजडी, पदमचारो, पैँयु, पाँगर, वाँस, वकाइनो, वोभो, वायोजडी, कोला, वैँस, भाकामिलो, वाँको, मछाइनो, मलायो, भोजपत्र, भुतकेश, मेल, मजेठो, पुदिना,मसला, रिठा, रुइनो, मर्सि, वाँजखोटो, लाटेवाँभ, लेकलौठ,भाँगाभिलो लाटेटिमु, लालचन्दन, सिमल, सयपत्री, हजारी, सतुवा, सिँउडी,च्याउ,हरडो, मरडो,हलले, आदि पाइन्छन ।

वन्यजन्तु:

यस क्षेत्रमा चितुवा,स्याल,वाँदर, लंगुर, घोरल, मृग,मलीसाप्रो,न्यारीमुसो,कस्तुरीमृग, भालु,हिमचितुवा,वाँदेल, फ्याउरो आदि स्तनधारी जन्तुहरु पाइन्छन ।त्यसैगरी पानीहाँस, डाँफे, मुनाल, चिल, कालो गिद्ध, सेतो गिद्ध, भ्याकुर,हुकुर, कालिज,आदि चराहरु पाइन्छन ।

छान्ना क्षेत्रका जातजाति

नेपाल बहुजाती बहुभाषिक तथा बहुसाँस्कृतिक विशेषता वोकेको राज्य हो , जस भित्र १२५ जातजाति र १२३ भाषा भाषी वोलिने गरेको पाईन्छ , पुर्वको मेची देखी पश्चिमको महाँकाली सम्म विभिन्न जातजातिहरु , आफनै रितिरिवाज चालचलन भेषभुष तथा साँस्कृतिमा रमाइरहेका पाईन्छ । हरेक जातिले आ.आफ्नै प्रकार को संस्कार र साँस्कृतिलाई संरक्षण र सम्वर्धन गर्दै आइरहेको पाईन्छ ।

यसरी सुदूरपश्चिम अञ्चलको विकट जिल्ला बझाङको छान्ना क्षेत्र पनि भिन्न जातजाती रीतिरिवाज तथा साँस्कृति वोकेको रमणीय क्षेत्र हो। यस क्षेत्रमा पनि बहुजाति तथा बहुसाँस्कृति विशेषता विद्यमान रहेका छन्

। जसमा हरेक जातिले मनाउने संस्कार ,मेला , पर्वहरूले छान्ना क्षेत्र शोभायमान भएको देखिन्छ। जनसंख्याको जातिगत विवरणलाई अध्ययन गर्दा छान्ना क्षेत्रमा क्षेत्री ब्राह्मण, ठकुरी दमाई कामी नेवार सार्की वादी आदी जातीहरु को वसोवास रहेता पनि यि जाती एक आपसमा मिलेर वसिरहेको अवस्था रहेको छ ।

तालिका-२

सि.नं.	प्रमुख जातिहरु	वसोवास गरीरहेको स्थान	वसाइँ सरी आएको स्थान
१	डाडाँगाइ उपाध्याय	पौवागढी	थलारा
२	डाडाँगाइ, रेग्मी	पौवागढी	थलारा गडनाउली,रेगम
३	देहली थापा	देहली	पिठालेखी थापा कुचवाट
५	जेठारा	पौवागढी	रिलु र रायल
६	चौगाइँ जिमाल	लामातोला,माभीगाउँ वासकाटने सुकापाटी सिलकावाडा	भारतको चितौरागढ, जुम्लाको सिंजा र उछिढंगा
७	वोगटी	लामातोला	डोटी वोगटान
८	तोलीका सिंह निमका सिंह	लामातोला	कोराडी थलारा
९	पौड्याल	नेटाकाटिया	सिराँटा
१०	रावल	मेल्टडी	वाजुरा काँडा
११	छोटाखेती	छोटाखेत	जुम्ला
१२	मोतुवाल सिंह	मोतुवा	भारतकोचितौरागढवाट चैनपूर हुँदै मोतुवा
१३	वुँगातोली	वुगातोला	थलारा, कुच,सिमललेखी
१४	गिरी	कालुखेती,लामातोला ऐंचली	मैतलाको छालागढ, भारतको कुमाउगढवाल,पिलिवित

१५	वयानी थापा पाँचगाउ वयानी	वयाना	देवली थापा, चित्तौडीगढ, भणार र वयाना
१६	सुतार	सुतारीगाउँ	भारतको पत्थरकोट, अछाम
१७	पिठातोली वावन	पिठातोला	भातेखोला
१८	खत्री, विष्ट, श्रेष्ठ	माभीगाउँ	काठमाडौँ
१९	सुतारविष्ट	कालुखेती	वाजुरा
२०	दारुगाई, पुजारा	माभीगाउँ	अछाम लेककोट
२१	रोकायाथापा	गडराय रलामातोला	भारतको चित्तौरागढ हुँदै जुम्ला, थलारा, डुंग्राकोट र काठमाण्डौवाट
२२	खाती	गोठखोला	जुजी
२३	भण्डारी	गोठखोला	थलारावाट
२४	ओखेडा	कालुखेती	हुम्लावाट दाइजो, थलारा
२५	पाटादेवल दमाई, दास	पाटादेवल	अछाम, भोटेडा, थलारा
२६	कुमाई	माभीगाउँ	कुमाउ गढवाल
२७	रावत सुनार	गडराय	वाजुरा, डोगडी
२८	सुनार	माभीगाउँ	काठमाण्डौवाट
२९	सार्की	धडा, गडराय	
३०	सार्की	गडराय	डुंग्राकोट
३१	आग्री	गडराय	भारतको आग्रा, थलारा आग्रा
३२	चदारा	गडराय	,, चण्डीगढ, डोटी

३३	चौहान	गडराय	थलारा, वाजुरा
३४	खड्का	गोर्खाली	डोटी
३५	वोहरा	मोतुवा	अछाम र थलारा
३६	नीमका सिंह	लामातोला	थलारा

स्रोत: स्थलगत सर्वेक्षण, २०७४

प्रमुख पर्यटकीय क्षेत्र:

यस गाउँपालिकामा ऐतिहासिक, धार्मिक, साँस्कृतिक तथा प्राकृतिक सौन्दर्यले भरिपूर्ण महत्वपूर्ण आकर्षक र मनोरञ्जनात्मक पर्यटकीय क्षेत्रहरु छन् ।

१	खप्तड क्षेत्र	खप्तड रा.नि.
२	गुरेल भरना	गडराय
३	कैलास गुफा	गडराय
४	थामलेक	गडराय
५	लिंगापाटन	माभीगाउँ
६	विप्रा क्षेत्र	पौवागढी
७	वामिली क्षेत्र	माभीगाउँ
८	विनायक क्षेत्र	पाटादेवल
९	वगुडा भलाना	कालुखेत
१०	खालीगडा	पाटादेवल
११	कुँडौन	पाटादेवल
१२	रौलेखाद	पाटादेवल
१३	वागदुला	लामातोला
१४	तुनालेक	पौवागढी
१५	भँडारसैन	”

१६	थलाचौर	लामातोला
१७	ठूलाचौर	कालुखेती
१८	सुगरखाल	कालुखेति
१९	ग्वानी दरवला	कालुखेति
२०	वासुधारा तीर्थस्थल	पाटादेवल
२१	काँडाकोट	कालुखेती
२२	खालदुरा	कालुखेती
२३	ओखरपानी	कालुखेती

२.२.१: जनसंख्याको आकार र स्थिति :-

यस खप्तड गाँउपालिकाको कुल जनसंख्या विवरण :-बझाङ्ग जिल्लाको साविकको इलाका नं ६ भित्र ६वटा गाँउविकास समिति रहेकोमा वर्तमान समयमा राज्यको पुर्न:संरचना अनुसार ७ वटा वडामा विभाजित गरिएको छ । छान्ना गाँउ पालिकाको जनसांख्याको विवरणलाई तलको तालिका बाट प्रस्ट पार्न सकिन्छ ।खप्तड छान्ना गाँउपालिकाको जनसंख्या वनौट :-

तालिका नं.३

साविकको गा.वि.स	जनसंख्या			घरघुरी विवरण
	महिला	पुरुष	जम्मा	
१.पौवागढी	१०८४	८७८	१९६२	३६६
२.लामातोला	१०४५	९०८	१८५४	३७०
३.माभिगाँउ	२२४५	१७८७	४०३२	७८८
४.कालुखेती	१३८३	११७५	२५५७	५०७
५.पाटादेवल	१३६६	११००	२४६६	५१४
६ गडराय	१६२१	१४०१	३०२२	५६०
जम्मा	८७४४	७२४९	१५८९३	३१०५

sources :-CBS Nepal, जनगणना२०६८

२.२.२औसत घरधूरी संख्या र लिंग अनुपात:

छान्ना क्षेत्रमा अवस्थित साविकका ६ वटा गा.वि.स.को जनसंख्या र घरधूरी संख्या र लिंग अनुपातलाई तलको तथ्यांकबाट प्रस्ट पार्न सकिन्छ ।

तालिका नं.४

सि.नं.	साविकका गा.वि.स.	घरधूरी संख्या	जम्मा जनसंख्या	औसत आकार	घरधूरी लिंग अनुपात
१	गडराय	५६०	३०२२	५.४०	८६.४३
२	पाटादेवल	५१४	२४६६	४.८०	८०.५३
३	कालुखेती	५०७	२५५७	५.०४	८५.०२
४	माभिगाउँ	७८८	४०३२	५.१२	७९.६०
५	लामातोला	३७०	१८५४	५.०१	७७.४२
६	पौवागढी	३६६	१९६२	५.३६	८१.००
	जम्मा	३१०५	१५८९३		

स्रोत: केन्द्रीय तथ्यांक विभाग २०१४

अध्याय २: गुरु योजना बनाउने सोच

खप्तड-छान्ना गाउँपालिकाको गुरु योजना बनाउने सोच:

नेपालको संविधान २०७२ को प्रस्तावनाले आर्थिक समानता, समानुपातिक, समाबेसी, सहभागिता मुलक बिकाश गर्ने लक्ष्य राखेको छ यो लक्ष प्राप्त गर्न स्थान विशेषका सम्भावना खोजेर र त्यहाँका समस्या बुझेर बिकाश रणनीति बनाउनु पर्छ खप्तड-छान्ना गाउँपालिकाको सन्दर्भमा २०६९ साल देखिनै यसक्षेत्रको समुचित विकास, सुविधा, चाहना र आवश्यकतालाई ध्यानमा राखी यस क्षेत्रमा रहेका प्रवृद्ध बुद्धिजीवी लगायत जिम्मेवार व्यक्तित्वहरूको समिति गठन गरि आगामी २०-२५ वर्षभित्र छान्ना क्षेत्रकै सर्वाङ्गिक विकासका लागि फड्को मार्न सक्ने के गर्न सकिन्छ भन्ने अवधारणा बनाउने सोच राखिएको थियो त्यस्तो योजना निर्माण एवम प्राथमिकीकरण गर्नका लागि सबै क्षेत्रको अध्ययन, सम्भाव्यता र समस्या पहिचान गरी विस्तृतरूपमा अध्ययन गर्ने र सोहीअनुसार योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनगर्ने अवधारणाले यस क्षेत्रको समग्र बिकाशको लागि विशेष सघाउ पुऱ्याउने अपेक्षा गरिएको थियो । स्थानीय स्रोत साधनको समुचित उपयोगवाट मात्रै स्थानीय समस्या अल्पकालिन र दीर्घकालीन रूपले समाधान गर्न सकिने दरिलो मूल्य मान्यता र अवधारणाका साथ गुरुयोजनाको थालनी भएको हो ।

यस क्षेत्रलाई उन्नत समृद्धशाली बनाउन उज्यालो क्षेत्र, खेती र अन्न उत्पादन तथा फलफूलमा आत्मनिर्भर क्षेत्र, खाली क्षेत्रमा हरियालीको लागि वृक्षारोपण, समय परिवेश दृष्टिगतगरी स्थानीय समुदायको माग र आवश्यकता अनुसारको कृषि व्यावसायिक प्रविधियुक्त सीप विकास, शिक्षा, सिंचाई सुविधा विस्तार, पशुपालन व्यावसाय जस्ता आम चासो र सरोकारका विषयले समेत योजनामा समावेश हुने अवसर पाउने अपेक्षा गरिएको हो । स्थानीय वासिन्दाको सरोकारको विषय, उन्नति र प्रगतिको प्रतिफल, सबै किसिमका विकास निर्माणमा ऐक्यवद्धता, जवाफदेहिता, चाँसो र चिन्ता जस्ता विषयलाई आमरूपमा स्पष्ट पाउँ भन्ने आउने सन्ततीका लागि असल र संरक्षित दिगो विकासको अवधारणालाई समेत यस गुरुयोजनाले आफ्नो अभिष्ट लक्ष्य निर्धारण गरेको छ ।

यस क्षेत्रमा स्थायीरूपले वसोवास गर्ने जनताको असमान आय र निम्नस्तरको जीवनशैली, उच्चतम् वेरोजगारी, विद्यमान गरिवी र पछ्यौटेपन, सामाजिक जातीय र लैंगिक विभेद, परम्परागत खेती व्यवसायमा निर्भर रहनुपरेको यो क्षेत्र विकासको मूलप्रवाहवाट टाढिनुपरेको छ । उपलब्ध प्राकृतिक स्रोत साधनको समुचित उपयोग, श्रमको सम्मान गर्ने प्रणालीको थालनी, परम्परागत संस्कृति, पुरातात्विक सम्पदाको संरक्षण, विकास निर्माणमा सामुहिक चिन्तन, सोच र प्रतिवद्धता जस्ता कुराहरूलाई सबै क्षेत्रको समान समस्या पहिचान गरी आफ्नै स्थानीय स्तरवाट संरक्षण, सम्बर्द्धन गर्न अगुवाई गर्नसक्ने मूल्य मान्यता समेतलाई ख्यालगरी अघि बढनुपर्ने अवधारणा रहेको छ ।

यस गाउँपालिका क्षेत्रभित्र रहेको ठुलो संख्याको युवा जनशक्तिलाई समाजहितमा परिचालन गर्नकालागि आवश्यक स्रोत साधनको साथै सीप र सिर्जनागरी भूगोल सुहाँउदो व्यवसाय उन्मुख कृषि प्रणाली साथै आय आर्जनमा सक्रियता ल्याउन, साथसाथै समाजको आधा हिस्सा ओगटेका महिला समुदायलाई विकास,

उन्नति र सम्वृद्धिको मूलधारमा ल्याई सक्षम गृहिणी र सामाजिक अगुवा एवम् कल्याणकारी कार्यमा सहभागी बनाउन समेत योजनाले अवधारणा अगाडी सारेको छ । त्यसैगरी सदियों देखि सामाजिक विभेदको मार र अपमान खेप्दै अर्काको उन्नतिमा आफ्नो श्रम सीप र मिहेनत लगाइरहेका समाजका प्रताडित (अपहेलित) वर्गका अल्पसंख्यक समुदायलाई पनि आफ्नो परम्परा, मौलिक पहिचान कायम राख्दै विकास र प्रगतिको मूलधारमा समाहित गर्नुपर्ने आवश्यकता र औचित्यलाई समेत पुष्टि गर्ने प्रयत्न गरिएको छ ।

छान्नाको गुरुयोजनाको खाका र दूर दृष्टि निर्माण गर्ने क्रममा विभिन्न समयमा आम छान्नावासी, बुद्धिजीवी, विकासप्रेमीको सामुहिक भेला, छलफल, बैठक, कामको जिम्मेवारी समेत निर्धारण गरिएको छ जस्मा विशेष गरी यस क्षेत्रको शैक्षिक अगुवा एवम् बुद्धिजीवी अर्जुनबहादुर थापाको सक्रियतामा यस योजना निर्माण कार्यले गति लिई रहेको साथै विभिन्न उपसमितिका संयोजक तथा सदस्यहरुको सक्रियता खोज, छलफल र परामर्शले अन्तिम रूप दिन लागेको कुरा उल्लेख गर्न सकिन्छ । यो गुरु योजना निर्माण कार्यले यस ग्रामिण भेगमा सक्रियताका साथ सबैपक्षबाट सहयोग र समर्थन रहेको खण्डमा यस इलाकालाई आगामी २ दशकमा सिंगो मुलुककै एक विशिष्ट पहिचान र सामार्थ्य रहेको सर्वस्वीकार्य गाउँपालिका निर्माण गरी राष्ट्रिय पहिचान दिलाउन समेत सफल हुनेकुरा आसा र अपक्षा गर्न सकिन्छ । यो गुरुयोजना निर्माण कार्यमा सहयोग पुऱ्याउने साथै प्रत्यक्ष परोक्षरूपमा सरोकार राख्ने उपसमिति सदस्य, आम बुद्धिजीवी, समाजसेवी, राजनैतिक पार्टीका नेता तथा कार्यकर्ता शिक्षक, कर्मचारी प्रति आभार र धन्यवाद दिन कतिपनि कञ्जुस्याँइ नगरी गुरुयोजनाले प्रयास, प्रयत्न, प्रतिबद्धता र तयारी सबलरूपले गर्ने दिशातिर अग्रसर हुने अन्तरभाव प्रकट गर्न चाहन्छ ।

आवधिक गुरुयोजना तयार गर्न खप्तड छान्ना क्षेत्रका साविकको ६ गाविसहरु (सबै गाविसहरु मिलाएर नै अहिलेको खप्तड छान्ना गाउँपालिका बनेको छ)का बौद्धिक व्यक्तित्वहरुबाट २०६९ सालमा गुरु योजना तयारी समिति गठन भएको थियो । उक्त समितिले गतिलिन सकेको थिएन । ग्रामीण स्वावलम्बन विकास केन्द्रले छान्ना क्षेत्रमा कार्यक्रम थालनी गरेपछि २०७१ सालमा पुनः सोही समितिलाई सक्रिय बनाउने र सचिवालयको काममा सहयोग पुऱ्याउने र गुरुयोजनाको कामलाई अगाडी बढाउने निर्णय भयो । सोही समितिको मातहतमा रहने गरी अरु २१ वटा विषयगत समिति पनि बने । यि विषयगत समितिलाई काम विभाजन पनि भयो । मुल समितिमा त्यस भेगका प्रमुख पार्टीका नेताहरु, शिक्षक, बुद्धिजीवीहरु सबैलाई मिलाएर बनेको १५ सदस्यीय मुलसमितिको अध्यक्ष अर्जुन थापा, उपाध्यक्ष बर्कबहादुर रोकाया हुनुभयो । उक्त समितिले धेरै मिहिनेत गरेर २०७३को आखिरी महिनामा खप्तड छान्ना क्षेत्रको वस्तुगत अवस्थाको पार्श्वचित्र सहित अवधारणा तयार गर्‍यो । यही समयमा संघीय प्रणाली अनुरूपको स्थानीय तह निर्माण भयो, जनप्रतिनिधिको चुनाव भयो र राजनैतिक संरचनामा महत्वपूर्ण फेरबदल भयो । सो अनुसार उक्त गुरुयोजनालाई सिङ्गो गाउँपालिकाको गुरुयोजनामा समाहित गर्नुपर्ने भयो । मुलसमितिको अध्यक्ष अर्जुन थापा प्रान्तीय सभामा निर्वाचितभै सभामुख हुनुभयो । उपाध्यक्ष बर्कबहादुर रोकाया खप्तडछान्ना गाउँपालिकाको अध्यक्षमा निर्वाचित हुनुभयो । जस्लेगर्दा केही समय तयारी समितिले गतिलिन पाएन । मिति २०७४ साल पौष ९ गते बसेको गाउँपालिकास्तरीय वार्षिक योजना बैठकमा उक्त विषयमा छलफल भयो र ग्रामीण स्वावलम्बन विकास केन्द्रसँग प्राविधिक सहयोग (विज्ञ सहयोग) लिने र आवधिक गुरुयोजना निर्माणको कामलाई सक्रियता दिने निर्णय भएपछि यस कार्यले पुनः गतिलिन सुरुभएको हो ।

नयाँ संविधानको संघीय ढाँचा अनुसारका संस्थागत संरचना तथा नीतिगत व्यवस्था निर्माण भइनसकेको अवस्थामा अहिलेनै आवधिक योजना निर्माणलाई पूर्णता दिनुभन्दा यस्लाई ब्यवहारिक हुने गरी अर्थात लागू गर्न मिल्ने, सकिने गरी निर्माण गर्नुपर्छ भन्ने ग्रामीण स्वावलम्बन विकास केन्द्रको सोंच रह्यो । सोही अनुसार गाउँपालिकासँग छलफलहुँदा उहाँहरुको यस सोंचप्रति सहमत हुनुभयो र २०७५ वैशाख २० र २१ गते “आवधिक योजना निर्माणको लागि दुरदृष्टि कार्यशाला” आयोजना पश्चात पहिलेको मुलसमितिलाई परिवर्तन गरेर गाउँपालिकाले जगतबहादुर थापा संयोजक र विष्णु थापा सहसंयोजक रहने गरी गुरुयोजना निर्माण कार्यदल गठन गरेको छ । यही कार्यदलले खप्तड छान्नाको गुरुयोजना निर्माणको अभिभारा लिएको छ । गाउँपालिका र ग्रामीण स्वावलम्बन बिकाश केन्द्र ( ) तर्फबाट उक्त कार्यदललाई आवश्यक सर-सहयोग पुऱ्याउँदै आएका छौं । यतिवेला घरधुरी तथा वस्ति तहको आधारभूत सर्भेक्षणको लागि तथ्याङ्क संकलन भएर उक्त तथ्याङ्कलाई कम्प्युटरमा टेबुलेशन समेत गरिएको छ ।

गुरु योजनाको औचित्य

नेपालको संविधान २०७२ ले बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुधार्मिक, बहुसांस्कृतिक तथा भौगोलिक विविधतायुक्त विशेषतालाई आत्मसात् गरी विविधताबीचको एकता, सामाजिक सांस्कृतिक ऐक्यबद्धता, सहिष्णुता र सद्भावलाई संरक्षण एवं प्रवर्धन गर्दै; वर्गीय, जातीय, क्षेत्रीय, भाषिक, धार्मिक, लैंगिक विभेद र सबै प्रकारका जातीय छुवाछूतको अन्त्य गरी आर्थिक समानता, समृद्धि र सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्न समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने लक्ष्य राखेको छ उक्त लक्ष प्राप्त गर्न संघिय राज्यको परिकल्पना गरि तीन तह (संघीय, प्रदेश तथा स्थानीय) मा पुनर्संरचना गरिएको छ तिनीहरुको अधिकार लाई संविधानमै सुनिश्चित गरेको छ सोहि अनुरूप स्थानीय तहको एकल अधिकार संविधान को अनुसूची ८ मा उल्लेख(बक्स १) छ भने संघ र प्रदेश सँगको सहकार्यमा गर्नुपर्ने साझा अधिकार संविधानको अनुसूची ९ मा उल्लेख छ (बक्स २) त्यस्तै संविधानको धारा २१७. ले कानून बमोजिम आफ्नो अधिकारक्षेत्र भित्रका विवादनिरूपण गर्न गाउँपालिकाले प्रत्येक गाउँपालिकामाउपाध्यक्षको संयोजकत्वमा तीन सदस्यीय एक न्यायिक समिति रहने व्यवस्था गरेकोछ ।

नेपालको संविधान २०७२

अनुसूची ८:स्थानीय तहको अधिकारको सूची

१.नगर प्रहरी

नेपालको संविधान २०७२

अनुसूची-९: संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकारको साभा सूची

त्यस्तै नेपालको संबिधान बमोजिम स्थानीय तहको अधिकार सम्बन्धि ब्यबस्था कार्यान्वयन गर्न तथा संघ, प्रदेश र स्थानीय तह बीच को सहकार्य, सहअस्तित्व प्रबर्द्धन गर्दै जनसहभागिता, उत्तरदायीत्व तथा पारदर्शीता सुनिश्चित गरि सुलभ र गुणस्तरीय सेवा प्रदानगर्न स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ जारी गरेको छ यिनै संबैधानिक तथा कानुनि प्राबधानहरुलाई आधार बनाएर खप्तड-छान्ना गाउँ पालिकाको गुरु योजना निर्माण गर्ने प्रयास गरिएको छ

गुरु योजनाका उद्देश्यहरू.

१. छान्ना क्षेत्रको समग्र विकासका लागि दीर्घकालीन सोच र रणनीतिहरूलाई मध्यनजर गरी तथ्यांक एवं सूचनामा आधारित यथार्थपरक र वस्तुपरक दीर्घकालीन विकासको मार्ग पहिल्याउने
२. संबिधान र ऐन कानुनले प्रत्याभूत गरेका अधिकार हरूका आधारमा स्थान बिषेसको सम्भावना र आवश्यकता अनुरूप समग्र बिकासको अबधारणा निर्माण गर्ने
३. गाउँपालिकाको आवधिक एवं वार्षिक योजना तर्जुमा, अनुगमन एबम मूल्यांकन गर्ने आधार तयार गर्ने ।

समयावधि:

गुरु योजनाको समयावधि २५ बर्ष (२०७५ – २१००) हुनेछ।

अध्याय ३: छान्ना क्षेत्रको बस्तुगत अवस्था

छान्ना क्षेत्रको बस्तुगत अवस्थालाई अद्यावधिक गर्न ग्रामीण स्वावलम्बन विकास केन्द्रले घरधुरी, समुदाय तथा गाउँपालिका स्तरको तथ्यांक संकलन गरेको थियो उक्त तथ्यांकहरूको संकलन, टेबुलेसन र विश्लेषण भिन्नाभिन्नै व्यक्ति र स्थानबाट भएको हुदा त्यस-को विश्वसनीयतामा केहि प्रश्न आउन सक्ने देखिएकोले त्यसलाई एकपटक सबैजना बसेर निरूपण गर्नुपर्ने देखियो तर गुरु योजनाको यो संस्करणमा पार्श्वचित्रकै तथ्यांक राख्दापनि हुन सक्ने मुल्यांकन गरियो किनभने हामीले लिएको तथ्यांकलाई परिस्कृत गरेर आधार बर्षको अवस्थाको रूपमा गाउँपालिका तथा वडा कार्यालयहरूका डाटाबेसमा राख्ने सोच बनाइयो अतः गुरुयोजना निर्माण समितिले तयार पारेको गाउँपालिकाको पर्शोचित्र लाई आधार बनाएर छान्ना क्षेत्रको बस्तुगत अवस्था यस अध्यायमा प्रस्तुत गरिएको छ

३.१ शहरीकरण तथा वस्ती विकास

३.१.१. शहरीकरण

यस गाउँपालिकालाई सडक यातायातले जोडेपछि तीव्ररूपमा व्यापारिक केन्द्रको विकास भईरहेको पाइन्छ । सडक किनारका भागहरूमा बजारको विकास तथा विस्तार भईरहेका छन । स्थानीय बजार केन्द्रहरूको विकासले नजिकका गाउँवस्तिहरूमा दैनिक उपभोग्य वस्तुहरूको आपूर्तिमा वृद्धि हुनुका साथै स्थानीयस्तरमा उत्पादित कृषिजन्य वस्तुहरूको वेचविखन पनि बढ्दै गएको छ । यस क्षेत्रमा विकास हुँदै गइरहेका बजार केन्द्रहरूलाई निम्नानुसार रहेता पनि शहरीकरण भने भईसकेको अवस्था छैन ।

तालिका नं.५

सि.नं.	बजारको नाम	स्थान
१	ऐंचेली	लमातोला
२	पसलवगर	माभीगाउँ
३	कालुखेती	कालुखेती
४	भालुवान	गडराय
५	गडराय	गडराय
६	चौखुट्टे	गडराय
७	लामातोला	लामातोला
८	दारुगाउँ	माभीगाउँ,मेल्टडी
९	माडीचौर	पाटादेवल
१०	पाटादेवल	पाटादेवल
११	खातीगाउँ	पौवागढी
१२	माभीगाउँ	माभीगाउँ
१३	गुलेली चोर	कालुखेती
१४	खोलामरा	पौवागढी

३.१.२ वस्ती विकासको स्वरूप

यस गाउँपालिकाको वसोवासको स्थितिलाई हेर्दा सबै वस्तीहरू गुजमुज्ज अवस्थामा रहको पाइन्छ । यहाँका अधिकांश वस्तीहरूमा फरक-फरक जातिहरू वसोवास गरिरहेका छन । प्रायः सबै वस्तीवाट नजिकका चरन क्षेत्र र वनक्षेत्र आसपास गई केही समयका लागि गोठका रूपमा दोहोरो वसोवास गर्ने प्रचलन रहेको छ । यहाँ हाल सम्म कुनैपनि आवास सम्वन्धि योजना लागु भएका छैन । वसोवास सम्वन्धि कुनैपनि कार्यक्रम र नीतिको कार्यान्वयन नभएको अवस्थामा वाटोघाटो तथा सार्वजनिक स्थलहरूको नक्शांकन हुन सकेको छैन ।

३.१.३ आवासको स्थिति:

यस क्षेत्रका अधिकांश घरहरू कतिपय सरकारी भवन बाहेक स्थानीय निर्माण सामाग्रीद्वारा निर्मित एवं परम्परागत छन । हाल सडकको सुविधा भएका कारण सडकका छेउछाउका स्थान र अन्य ठाउँमा समेत आधुनिक प्रकारका तयार हुने गरेका छन । यद्यपि भुकम्प प्रतिरोधी र भवनको मापदण्ड र नक्शा वमोजिम घर बनाउने प्रचलन भने पाइँदैन । हाल स्लेटको अभाव र बाहिरवाट निर्माण सामाग्री खरिद गर्न नसकिने हुनाले कर्कटपाताका छाना भएका घरहरूको संख्या बढ्दै गएको छ । घरको संरचनाहरू नयाँ बनाउदा परम्परागत शैलीले निरन्तरता पाएको छैन ।

३.२. कृषि तथा पशु बिकाश

३.२.१ कृषि विकास क्षेत्र

खप्तड छान्ना गाँउ पालिकाको खेतीयोग्य जमिन :-

तालिका नं.६

साविकको गा.वि.स	खेत(हे)	पाखो(ह)	जम्मा
१.पौवागढी	११२	२२३	३३५
२.लामातोला	१०५	२३७	३४२
३.माभिगाँउ	२१५	५३५	७५०
४.कालुखेती	१६५	४१२	५७७
५.पाटादेवल	११०	३८४	४९५
६ गडराय	१२३	५०६	६२९
जम्मा	८३०	२२९७	३१२७

स्रोत: वार्षिक पुस्तिका, जिल्ला कृषि तथा पशुसेवा कार्यालय वभाङ्ग२०७१/०७२

३.२.२ स्थानीय कृषि जैविक विविधता

छान्ना क्षेत्रका साविकका ६वटा गा.वि.स.हरू पहाडी क्षेत्र, उच्च पहाडी क्षेत्र तथा हिमाली क्षेत्र अन्तर्गत पर्दछन । नेपाल आफैमा जैविक विविधताको धनी देश हो । त्यसैगरी छान्ना क्षेत्र पनि कृषि जैविक विविधताको धनी मान्नु पर्दछ । समुद्री सतहवाट ४५०० फिट उचाईदेखि उच्च हिमाली क्षेत्रसम्मको हावापानी, माटोको विविधताको कारणले पनि यस क्षेत्रमा होचो जमिनमा उत्पादन हुने वाली देखी उच्च लेकाली हावापानी र भिरालो जमिनमा हुने कृषिजन्य उत्पादन पनि हुने गर्दछ ।

विभिन्न खाद्यान्न वाली, फलफूल, जडीबुटी, दारकाठका आधारमा खाद्यान्न वालीमा धान,मकै,कोदो,फाँपर, जौ,उवा,आलु,चोटो,मुला, रायो, काउली प्याज,गहुँ लट्टे, भुमरो, कागुनो चिनो जस्ता वालीहरू उत्पादन हुन्छन भने त्यस्तैगरी स्याऊ,नासपाती,ओखर,अमिलो जातका फलफूल,आँप,अम्वा, अंगुर जस्ता फलफूल

पाइन्छन । त्यस्तै कोणधारी विरुवादेखी पतभर र सदावहार वन पैदावर वनस्पति पाइन्छन । यस क्षेत्रको मिश्रित वाली लगाउने परम्पराले पनि कृषि जैविक विविधता देखिएको छ ।

यस क्षेत्रमा कृषि जैविक विविधतालाई संरक्षण, संवर्द्धन र विकास सामाजिक सांस्कृतिक रूपले गर्दै आएको पाइन्छ । कृषि जैविक विविधता पर्याप्त भएता पनि हाल आधुनिक तथा एकल खेती प्रणालीले कृषिजन्य आनुवंशिता कम हुँदै गएको छ । कृषि जैविक विविधतामा आएको ह्रासले समग्र पारिस्थितिक प्रणाली र जैविक विविधतामा नकरात्मक असर पर्ने भएकाले तत्काल यस विषयमा ठोस कदम चाल्नु आवश्यक देखिन्छ ।

३.२.३ कृषि सम्बन्धि उद्योगको विवरण:

तालिका नं.७

सि.नं.	उद्योगको नाम	ठेगाना	सम्बन्धित धनीको नाम
१	लिंगापाटन हिंडुदे फलफूल नर्सरी	माभीगाउँ	टेकवहादुर रोकाया
२	दीर्घकालीन बहुउद्देश्यीय नर्सरी	माभीगाउँ	वर्कवहादुर रोकाया
३	खप्तड " "	माभीगाउँ	हिरेन्द्र वहहादुर रावल
४	जोशी " "	लामातोला	धनराज जैशी
५	गडखेत " "	गडराय	शेरवहादुर सिंह
६	कालिका " "	कालुखेती	रणवहादुर सिंह
७	डाँडाखेत " "	पौवागढी	प्रयागराज भट्टराई
८	गिरी " "	लामातोला	राम गिरी
९	खालीगडा हिंडुदे फलफूल नर्सरी	पाटादेवल	नरेन्द्र थापा
१०	समिक्षा बहुउद्देश्यीय नर्सरी	गडराय	कुम्भराज जोशी
बाखापालन			
१	मण्टेश्वरी बाखापालन फर्म	पाटादेवल	ज्ञानवहादुर थापा
२	भगवती " "	गडराय	चाखुडीदेवी रोकाया
३	सागर संगिता " "	पाटादेवल	गोपिन्द्र खड्का
४	सल्वेनी " "	माभीगाउँ	टोप व. खड्का

स्रोत: वार्षिक पुस्तिका, जिल्ला कृषि तथा पशुसेवा कार्यालय वभाङ्क२०७१/०७२

३.२.४ : पशुविकास क्षेत्र

यस क्षेत्रमा पशुविकास सम्बन्धि सेवा प्रवाह गर्ने एकमात्र निकाय छान्ना पशुसेवा शाखा हो जुन जिल्ला पशुसेवा केन्द्र भन्दा ६ कोषको दुरीमा रहेको छ । यस निकायमा निम्न जनशक्तिको संगठनात्मक ढाँचा छ ।

पशु चिकित्स- १जना

पशु स्वास्थ्य प्राविधिक- १जना

नायव प.स्वा.प्रा.-१जना

कार्यालय सहयोगी-१जना

औषधी पसल: श्री रोकाया औषधी पसल

तालिका नं.८

व्यवसायिक बाखा फार्म:	अन्य सञ्चालित कार्यक्रमहरु
१.थापा बाखा फार्म- पाटादेवल-६	आय आर्जन बाखापालन- कालुखेती
२.खप्तड " " - माभीगाउँ-३	व्यवसाय उन्मुख महिला गाईपालन
३.नवादेव बाखा फार्म-लामातोला-१	
४.सत्य बाखापालन विकास,-कालुखेती	

५. भगवती बाखापालन फार्म- गडराय

३.२.५ कुखुरापालन समुहहरु:

तालिका नं.९

सि.नं.	समुहको नाम	स्थान
१	लालीगुराँस कुखुरापालन महिला समुह	माभीगाउँ
२	हजारी ,, ,,	,, ,,
३	कालिका ,, ,,	,, ,,
४	वामिली ,, ,,	,, ,,
५	वेताल ,, ,,	,, ,,
६	नववालक ,, ,,	गडराय
७	खप्तड ,, ,,	,,

श्रोत: वार्षिक पुस्तिका, जिल्ला कृषि तथा पशुसेवा कार्यालय वभाङ्ग२०७१/०७२

३.२.६ पशुपालन पकेट क्षेत्र तथा संलग्न कृषक समूहहरु

गाईपालन- माभीगाउँ
बाखापालन-गडराय, माभीगाउँ, कालुखेती, पौवागढी
भैंसीपालन- सवै क्षेत्रमा
वंगुर पालन- सवै क्षेत्रमा
भेडापालन- गडराय, माभीगाउँ, कालुखेती, पाटादेवल,

३.२.७ : पशुरोगको स्थिति

यस क्षेत्रमा निम्न पशु रोगको प्रकोप रहने गरेको पाइन्छ ।

तालिका नं.१०

सि.नं.	रोगको नाम	सि.नं.	रोगको नाम
१	वाह्य परजीवि	१४	रातो पिसाव गर्ने
२	नाम्ले जुका	१५	थुनेलो
३	गोला जुका	१६	इपिमेरल फिवर
४	छेरौटे	१७	स्नायु सम्बन्धि समस्या
५	श्वासप्रश्वास सम्बन्धि रोग	१८	मुवालो
६	छाला सम्बन्धि रोग	१९	साल अड्किने
७	घाउखटिरा	२०	आकस्मिक मृत्यु
८	रोकेत	२१	रेविज
९	अजिर्ण, अपच	२२	प्रोल्यास
१०	बाँभोपन		

११	चरचरे
१२	बुढिने
१३	पेट ठाडिने

३.२.८: पशुजन्य उद्योगको विवरण

खप्तड छान्ना गाउँपालिका ग्रामिण क्षेत्र भएका कारण यहाँ पशुपालनलाई परम्परागत रूपमा अवलम्बन गर्दै आइरहेका भएता पनि व्यवसायिकताको कमीका कारणले पशुजन्य उद्योग तथा पशुपालनलाई मुख्य आयस्रोतका रूपमा लिने गरेको पाइदैन । हाल विभिन्न चेतनामूलक कार्यक्रम, तालिम, अनुदान सहयोग, सडक निर्माण र वजारीकरणका कारण कृषकहरु यस प्रति आकर्षित हुन थालेका छन ।

३.२.९ खाद्य सुरक्षाको अवस्था

समग्रमा वझाङ जिल्ला नै खाद्य असुरक्षित देखिन्छ । नेपाल खाद्य सुरक्षा अनुगमन प्रणालीको सन २००८ देखि २०११ सम्मको नतिजालाई विश्लेषण गरी हेर्दा यस गाउँपालिकाका वडा नं. १ देखि ६ सम्मका घरधुरीहरु न्यूनतम खाद्य असुरक्षित अवस्थामा छन भने वडा नं. ७ गडरायका वासिन्दाहरु उच्चतम खाद्य असुरक्षित अवस्थामा रहेको छ । उक्त नतिजाका आधारमा मध्यमस्तरीय खाद्य असुरक्षित अवस्थामा भने कुनैपनि वडा परेको छैन ।

३.२.१० खाद्य सुरक्षा मापनका आधारहरु

तालिका नं.११

खाद्य सुरक्षा मापनका प्रमुख सूचकहरु	न्यूनतम खाद्य असुरक्षित अवस्थालाई संकेत गर्ने विशेषताहरु	मध्यमस्तरीय खाद्य असुरक्षाको अवस्थालाई संकेत गर्ने आधारहरु	उच्चस्तरीय खाद्य असुरक्षाको अवस्थालाई संकेत गर्ने विशेषताहरु
वाली उत्पादनको अवस्था	खाद्य सुरक्षा चरण वर्गीकरण अनुरूप न्यूनतम खाद्य असुरक्षामा जीविकोपार्जनका पद्धतिहरु(उपायहरु) परिवर्तन नगरीकन घरधुरीहरुले खाद्य र गैराखाद्य आवश्यकताहरु पुरा गरिरहेको(धानिरहेको) अवस्था	-आकाशे पानीको भरमा गरिने खेतीले भएको कम उत्पादन -जग्गा जमिन कम हुनु -सिंचाई सुविधा कम हुनु	-खेतीयोग्य जमिन न्यून हुनु र आकाशे पानीको भरमा खेती गरिनु -जग्गा जमिन अत्यन्त कम हुनु -सिंचाईको अभाव
घरधुरीमा खाद्य सञ्चितिको अवस्था		-५ देखि ६ महिना सम्मको खाद्य सञ्चिति	३ देखि ४ महिनासम्म मात्र
वजारमा खाद्य सञ्चितिको अवस्था		तुलनात्मकरूपमा वजारको खाद्यान्न सञ्चिति र पहुँच कम भएको	वजारको खाद्यान्नमा न्यून पहुँच -(मुख्य वजार पुग्न १ दिन लाग्ने)
ज्यालादारीका अवस्थाहरु		ज्यालादारी रोजगारीका अवसरहरु कम हुनु	ज्यालादारी रोजगारीका अवसरहरु ज्यादै कम

			हुनु
खाद्यान्नको मूल्य		खाद्यवस्तुको उच्च मुल्य धनगढी भन्दा १०-२५% वढी	खाद्यवस्तुको उच्च मुल्य धनगढी भन्दा १०-२५% वढी
अन्य आयस्रोतहरु		आयस्रोतहरुको सीमितता	-भौगोलिक विकटता र बजारभन्दा टाढा भएको हुनाले आयस्रोतका विकल्पमा कमी हुनु -मौसमी वसाइसराइको माध्यमलाई नै निर्वाह पद्धतिको रूपमा अपनाउनु
तीव्र वाल कृपोषण		१०% भन्दा कम	१० देखी १५% सम्म
प्राकृतिक प्रकोप		खडरीको मार	खडरीको उच्च मार
	वडाहरु: पौवागढी,लामातोला,माभीगाउँ,मेल्तडी,कालुखेती र पाटादेवल	वडाहरु:	वडाहरु: गडराय

स्रोत: वभाङ्ग जिल्ला पार्श्वचित्र-२०७०

वभाङ्ग जिल्लाको जिल्ला खाद्य सुरक्षा संजालले सन २००८ देखी २०११ सम्म गरेको खाद्य सुरक्षा सम्वन्धि अनुगमन, अध्ययन तथा विश्लेषणलाई हेर्दा यो गाउँपालिका अधिकांश समयावधीमा खाद्य असुरक्षित अवस्थामा रहेको पाइन्छ । यसका प्रमुख कारणमा भौगोलिक विकटता, यातायात, सञ्चार तथा बजारसंग समुदायको पहुँच न्यून हुनु, न्यून खेतीयोग्य जमिन, परम्परागत खेती प्रणाली, कृषि प्रचार प्रसारको कमी, रोजगारीको अभाव, बजारप्रणालीमा विस्तार हुन नसक्नु, मानिसहरुमा उद्यमशीलताको कमी, खाद्यान्न भण्डारणको अभाव खानपान सम्वन्धि चेतनाको अभाव,विसंगति र विकृतिको मारमा पर्नु, कृषि व्यवसायको क्षेत्रमा परिवर्तन,जागरण,अध्ययन, अनुसंधान नहुनु जस्ता प्रमुख कारणहरु रहेका छन ।

३.२.११ घरेलु उद्योग सम्वन्धि विवरण

राज्य पुनसंरचना पछिको ७ नं. प्रदेशमा पर्ने ९ ओटा जिल्ला मध्य वभाङ्ग जिल्ला विकट जिल्लाकारुपमा चिनिन्छ । यस जिल्लामा खासै ठूला उद्योगधन्दाको स्थापना र सञ्चालन भएको छैन ।

यो क्षेत्र ग्रामिण क्षेत्र भएका कारण यस क्षेत्रमा निर्वाहमुखी अर्थतन्त्रले जरो गाडेको अवस्था छ जुन विकासोन्मुख देशमा हुने स्वभाविक अवस्था हो । यस क्षेत्रका मानिसहरुमा व्यवसायीकताको धारणा नभएको कारण यसो हुन गएको मान्न सकिन्छ । स्थानीय स्रोतसाधन, सिप,ज्ञान पर्याप्त हुँदाहुँदै पनि यस क्षेत्रमा परम्परागत घरेलु उद्योग सिवाय अन्य आधुनिक र प्रविधियुक्त उद्योगहरु सञ्चालन हुन सकेका छैन । छान्ना क्षेत्रमा जडीवुटी प्रशोधन, फर्निचर उद्योग खाद्य सम्वन्धि साना उद्योगहरु हुनु जरुरी देखिन्छ । यस

क्षेत्रका कच्चा पदार्थहरु बाहिर गई प्याकिङ्गको साइजमा भित्रिने गर्दछन् । यस क्षेत्रमा प्राविधिक ज्ञान, सिप र शिक्षाको अभावमा घरेलु उद्योगहरु फस्टाउन सकेका छैनन् ।

विकासका पूर्वाधारको विकास हुनेहो भने यहाँ विभिन्न खालका खनिज , फलफूल,तरकारी, खाद्यान्न,कागज, जडीवुटी देखी पर्यटन उद्योग सम्मका उद्योगहरु सञ्चालन गर्न सकिन्छ । यस क्षेत्रमा निम्न साना तथा घरेलु उद्योगहरु सञ्चालन गर्न सकिने सम्भावना देखिन्छ ।

तालिका नं.१२

सि.नं.	सञ्चालन गर्न सकिने उद्योगहरु	सि.नं.	सञ्चालन गर्न सकिने उद्योगहरु
१	फर्निचर उद्योग	१०	माहुरीपालन
२	चाउमिन ,,	११	वेकरी
३	दुध डेरी ,	१२	हर्वल सावुन
४	क्रसरु ,,	१३	हर्वल स्याम्पु
५	च्याउ उत्पादन	१४	सिस्नोको धूलो
६	अचार बनाउने	१५	जडीवुटी प्रशोधन
७	मसला प्रशोधन	१६	अल्लो प्रशोधन
८	अगरवती,नरपाली	१७	गिट्टी तथा वालुवा सम्बन्धि
९	हातेकागज	१८	तेलहन उद्योग आदि

३.२.१२ : जिल्लामा दर्ता भएका उद्योगहरुको विवरण

तालिका नं.१३

सि.नं	साविकका गा.वि.स.हरु	उद्योग संख्या		व्यापार/व्यवसाय फर्म दर्ता संख्या
		घरेलु	साना	
१	गडराय	२	१	११
२	पाटादेवल	६	१०	९
३	कालुखेती	५	५	११
४	माभीगाउँ	४	११	२१
५	लामातोला	१	४	९
६	पौवागढी	२	५	८

स्रोत: वभाङ्ग जिल्ला पार्श्वचित्र २०७०

३.२.१३ : प्रमुख खानी, खनिजहरु तथा स्थान

तालिका नं.१४

सि.नं	विवरण	प्रमुख स्थानहरु
१	स्लेट	माभीगाउँ, गडराय, पौवागढी, लामातोला,मोतुवा, पिठातोला र वामिली
२	अभ्रख	खप्तड, गडराय
३	फलाम	कुचेखोला,घाँटखोला
४	वालुवा	पौवागढी, लामातोला,माभीगाउँ,कालुखेती
५	रोडा,गिट्टी	पौवागढी, लामातोला,माभीगाउँ,कालुखेतीपाटादेवल, गडराय
६	ग्याँस	खप्तडमा हुन सक्ने अनुमान गरिएको छ ।
७	सुन	खप्तडमा हुन सक्ने अनुमान गरिएको छ ।

८	तामाखानी	भौकाडा
९	पेट्रोल	खप्तड

स्रोत: वभाङ्ग जिल्ला पार्श्वचित्र २०७०

३.२.१४ : उद्योग स्थापना तथा सञ्चालन

हाल सम्म उद्योग वाणिज्य संघ बझाङमा दर्ता भएका व्यवसायहरु निम्न रहेका छन

तालिका नं.१५

सि.नं	व्यवसाय तथा उद्योगहरु	ठेगाना	धनीको नाम
१	शुभकामना ट्रेड्स	माभीगाउँ	उत्तम रोकाया
२	मित्र मदिरा सप्लायर्स	„	विष्णु व. रावल
३	चौहान मदिरा खुद्रा पसल	गडराय	विरेन्द्र व. चौहान
४	सिंह मदिरा पसल	„	विरेन्द्र व. सिंह
५	प्रगतिशील खप्तड हाते कागज उ.	कालुखेती	लोकेन्द्र व. सिंह
६	विरेन्द्र जनरल स्टोर	गडराय	मानवहादुर रावल
७	माभीगाउँ मदिरा पसल	माभीगाउँ	गोविन्द्र व. रोकाया
८	पडीकोट मदिरा स्टोर	मभीगाउँ	सन्तोष रोकाया
९	छान्ना मदिरा स्टोर	पौवागढी	शेरवहादुर सिंह
१०	आयुस मदिरा स्टोर		तुलसी जोशी
११	धनलक्ष्मी मदिरा स्टोर	मभीगाउँ	ईश्वर व. रोकाया
१२	निर्मला मदिरा स्टोर	मभीगाउँ	मंगल व. विष्ट
१३	केशव मदिरा स्टोर	मभीगाउँ	हरिप्रसाद जोशी
१४	शान्तिजनरल स्टोर	लामातोला	रामवहादुर थापा

स्रोत: वभाङ्ग जिल्ला पार्श्वचित्र २०७०

यस गाउँपालिकामा स्थानीय कच्चा पदार्थको प्रयोग गरेर निम्न उद्योगहरु स्थापना र सञ्चालन गर्न सकिने सम्भावना रहेका छन ।

१-भाँग्रो तथा अल्लो प्रशोधन एवं संकलन २. जुस उद्योग, ३. मसला उद्योग

४. काठ तथा फर्निचर उद्योग ५. आलु चिप्स उद्योग, ६. जडीवुटी प्रशोधन तथा संकलन, ७.रामवास तथा केतुकी प्रशोधन, ८. सावुन उद्योग, ९. कागज १०.पर्यटन उद्योग आदि

३.२.१५ यस क्षेत्रमा उपलब्ध कच्चा पदार्थ सम्वन्धि विवरण

तालिका नं.१६

सि.नं	साविकका गा.वि.स.हरु	कच्चा पदार्थको विवरण
१	गडराय	लोक्ता, अल्लो, जडीवुटी, रामभास,लौठसल्ला,केरा,वावियो र भिमल
२	पाटादेवल	केतुकी, अल्लो, भिमल, कमेरो, रिठा, लौठसल्ला,केरा,वाविया पोक्सील
३	कालुखेती	सल्लेपिर, अल्लो, लोक्ता, रिठा, लौठसल्ला,केरा,वाविया, पोक्सील र वडु
४	माभीगाउँ	भिमल, वडु,लोक्ता अल्लो, रातोमाटो,जडीवुटी, रिठा मकैका ढोड
५	लामातोला	अल्लो, केतुकी, काफल, कागती, अमिलो, भिमल, रिठा मकैका ढोड र जैतुन

६	पौवागढी	अमला, सल्लेपिर, अल्लो, लोक्ता,कमेरो, रिठा,मकैका ढोड
---	---------	---

२.१६ व्यापार तथा होटल व्यवसाय

यस क्षेत्रमा वनिसकेका कच्ची सडकको स्तर वृद्धि गरी बाह्रैमास चले र प्रस्तावित सडकको निर्माण कार्य सम्पन्न गरेर वाजुरा, अछाम र सदरमुकाम चैनपूर संग सडक सञ्जालले जोडेको खण्डमा तथा खप्तड रीङ्ग रोडको निर्माण कार्य भएको खण्डमा आयात निर्यात व्यापारमा सघाउ पुग्नुका साथै व्यापार तथा होटल व्यवसायका माध्यमवाट प्रशस्त मात्रामा रोजगारीको सृजना हुने देखिन्छ । हाल छान्ना सडकले जोडेका छेउछाउका बजारोन्मुख क्षेत्रमा सानातिना होटल,लजहरु सञ्चालनमा रहेका छन भने खप्तडको प्रवेशद्वारका रुपमा मानिने दारुगाउँ तथा मेल्टडीमा होमस्टेहरु स्थापनाको क्रममा छन ।

२.१७ : श्रमशक्ति तथा रोजगारीको स्थिति

कुनैपनि क्षेत्रको विकासकालागि श्रमशक्ति वा मानव संसाधन महत्वपूर्ण पक्ष हो । यस क्षेत्रको श्रमशक्ति विशेष गरी भारतमा विभिन्न कार्य गर्न वाध्य छन जसको मूल कारण यस क्षेत्रमा पर्याप्त रोजगारीका अवसरहरु सृजना हुन नसक्नु नै हो । यस क्षेत्रमा उद्योगको विकास हुन नसक्नु र भौगोलिक विकटताले विकासका पूर्वाधारहरु निर्माण नहुनुले कामको अवसर कमैले मात्र प्राप्त गर्दछन । छान्ना सडकको निर्माण पश्चात पूर्वाधार निर्माणमा भने सरलता तथा सहजता भएका कारण तिब्रता आएको छ जसले दक्ष, अर्धदक्ष तथा अदक्ष जनशक्ति आशिकरुपमा खपत हुने गरेको पाइन्छ ।

विभिन्न पेसामा संलग्न व्यक्तिहरुको अवस्था

तालिका नं.१७

साविकका गा.वि.स	कुल जनसंख्या			शिक्षक			निजामति कर्मचारी			सेना प्रहरी			वैदेशिक रोजगार			उद्योगी व्यपारी			अन्य		
	म	पु	जम्मा	म	पु	जम्मा	म	पु	जम्मा	म	पु	जम्मा	म	पु	जम्मा	म	पु	जम्मा	म	पु	जम्मा
गडराय			३०२२	११	४४	५५	२	२२	२६	१	२४	२५	२	०९	११	१	२०	२१	३	१४	१८
पाटादेवल			२४६६	१२	१७	२९	२	६	८	०	२२	२२	०	९	९	०	१८	१८	१	४	५
कालुखेती			२५५७	१२	३८	५०			३०			४१	१	१२	१३			३५			१६
माझीगाउँ			४०३२																		
लामातोला			१८५४			४०			६१						३००			२५			४१
पौवागढी			१९६२			३२			४९			१०			३३६			३८			०९
जम्मा																					

स्रोत: घरघुरी सर्वेक्षण२०७४

३.२.१८ सहकारी क्षेत्र विकास

यस क्षेत्रमा विभिन्न किसिमका सहकारी संस्थाहरु स्थापना भई सञ्चालनको अवस्थामा छन । हालसम्म सहकारी डिभिजन कार्यालयमा दर्ता भएका सहकारी मध्य सबै भन्दा वढी कृषि सहकारी संस्था लि.छन भने वचत तथा ऋण सहकारी संस्थाहरु पनि रहेका पाइन्छन । उपभोक्ता सहकारी तथा बहुउद्देश्यीय सहकारी भने एउटामात्र स्थापना भएको पाइन्छ ।

तालिका नं.१८

सि.नं.	सहकारीको नाम	शेयर संख्या	कूल पूँजी	परिचालन	सेवा क्षेत्र	स्थापना
१	कालिका कृषि स.सं	२४८	१३ लाख	१२ लाख	कालुखेती	२०७२
२	महिला कृ.व..ऋ. ,,	५८७	२२ लाख	१५ लाख	गडराय	२०६७
३	गोल्डस्टार व.ऋ स.सं.लि.	११७	२५००००	२१९१७३	लामातोला	
४	संगम स.स	९९६	९५०००००	९४०००००	माभीगाउँ	२०६८
५	छान्ना हरियाली कृ.व.स.सं					
६	खापरेश्वर ग्रामिण विद्युत ”	४५५	२२६०००००	२२६०००००	पाटादेवल	
७	सयपत्री म.सहकारी सं लि.	२००	७ लाख	७ लाख	लामातोला	
८	खप्तड जडीवुटी स.सं.लि.	१९५	११,००,०००	११,००,०००	पौवागढी वाहेक सवै साविकका गा.वि.स	
९	महिला बहुउद्देश्यीय स.सं.लि.		२८,०००००	२८०००००	पौवागढी	

स्रोत:घरधुरी सर्वेक्षण २०७४

३.३. भौतिक तथा सार्वजनिक पूर्वाधार

३.३.१ सडक यातायात

वभाङ्ग जिल्लामा सदरमुकाम जोड्ने खोड्पे चैनपूर सडक निर्माण पछि हाल विभिन्न स्थानीय क्षेत्र जोड्ने ग्रामीण सडक तथा दिपायल -चैनपूर-ताक्लाकोट सडक जस्तो रणनीतिक सडकहरु निर्माणाधीन रहेका छन । निर्माण भईसकेका सडकहरुको गुणस्तर सुधारका क्षेत्रमा निरन्तरको पहल र लगानी आवश्यक रहेको छ । हाल जिल्लास्तरमा सडक गुरुयोजना,२०७० तयार भई स्वीकृत भएर कार्यान्वयनको चरणमा रहेको छ ।

छान्ना क्षेत्रमा सर्वप्रथम मिति २०७०।०१।०२.गते वसेको सर्वपक्षीय सर्वदलीय भेलावाट अगुवा श्री अर्जुनवहादुर थापाको संयोजकत्वमा गठित छान्ना सडक निर्माण मूल समितिको निर्णय अनुसार गठित छान्ना गुरु योजना निर्माण समिति अन्तर्गत सडक तथा यातायात उपसमितिका संयोजक श्री धीरेन्द्रवहादुर सिंहको अध्यक्षतामा मिति २०७१।०२।१५.मा वसेको बैठकको निर्णय अनुसार सडक निर्माणलागि आवश्यक रणनीति तयार पारी निर्माण कार्यको शुभारम्भ भई त्यसपछि एक व्यक्ति एक लिटर तेलको अभियानवाट तमेल- थामलेक छान्ना सडकको निर्माण कार्य सुरुवात गरेको पाइन्छ ।

तालिका नं.१९

सि.नं	सडकको कोड	सडकको विवरण	कुल लम्वाई(किमि)
१	68DR09	खप्तड सडक: पौवागढी-नेटाधार-तोली-मोतुवा-गडरारय	२०
२	68DR11	छान्ना सडक:थामलेक-गडराय-पाटादेवल-कालुखेती-माभीगाउँ-लामातोला-पौवागढी-लुयाटा-चैनपूर	२०
३		गडराय- गोर्खाल	१२
४		लडीनी- वयाना	प्रस्तावित
५		खातीगाउँ-लामातोला-दारुगाउँ-मोतुवा- पाटादेवल-गडराय	”

६		खडीखेत- पाटादेवल	”
७		ऐंचेली-वाँगापाटा	”
८		कालुखेती -सुतारीगाउँ-पिठातोला-मोतुवा-सुगरखाल	”
९		डाँडाखेत-देहली-पौवागढी-डाडाँगाउँ-मायापाटा	”
१०		डाडागाउँ-गडीगाउँ-हितनवाडा	”
११		कुचेखोला-देहली-लामातोला-लम्तडा सडक	”

३.३.२ : पुल पुलेसाहरु

३.३.२.१ भोलुङ्गो पुलहरु

तालिका नं.२०

सि.नं	पुलको नाम	लम्वाई(मि)	निर्माण मिति	खोलाको नाम	वडाको नाम
१	जडारीगाड	२७	१९८५	जडारीगाड	पौवागढी
२	घट्टेगाड	६८.८	२००४	घट्टेगाड	पौवागढी
३	मौभेरा खातीगाउँ	८२	२००८	जडारीगाड	पौवागढी
४	ऐराडी	५५.८	२००२	जडारीगाड	पौवागढी
५	सिमलपानी	१२४	२००२	जडारीगाड	लामातोला
६	घट्टेवगर	१०५	१९९१	जडारीगाड	लामातोला
७	पसलवगर	९१.९	२०५७	जडारीगाड	माफीगाउँ
८	घाटखोला	६०	१९९८	जडारीगाड	माफीगाउँ
९	भलायाघाट	५७.५	२००१	जडारीगाड	माफीगाउँ
१०	कालुखेती	२६	२००२	जडारीगाड	कालुखेती
११	मैलागाउँ	३५.५	२००१	जडारीगाड	कालुखेती
१२	उनानी	४५	२०००	जडारीगाड	पाटादेवल
१३	गडखेत	४४.९	२००१	सिमरीगाढ	पाटादेवल
१४	गडराय विडीगाड	५०.३	२०६३	विडीगाड	गडराय
१५	नानीगाड		२०७०	नानीगाड	गडराय
१६	सिमलपानी			देहलीगाड	लामातोला
१७	देहली टूस ब्रिज	१६ मि.	२०७४	”	लामातोला
१८	लाटामाण्डौ उनानी		२०७३	जडारीगाड	कालुखेती

स्रोत: वभाङ्ग जिल्ला पार्श्वचित्र २०७० र स्थलगत सर्वेक्षण

३.३.३ सञ्चार सुविधा

३.३.३.१: दूर सञ्चार सेवा

वर्तमान अवस्थामा सञ्चारले विश्व एक घर भइरहेका बेला हाम्रो जस्तो विकट क्षेत्रमा पनि यसले कब्जा जमाएको छ । यस क्षेत्रमा सञ्चारका माध्यमहरु दिन प्रतिदिन वढीरहेको देखिन्छ । सञ्चार एक महत्वपूर्ण कडि बन्दै जाँदा मोवाइल , टि.भि. ,इमेल इन्टरनेटमा मानिसहरुको पहुँच बढ्दो क्रममा छ । छान्ना क्षेत्रमा कुनै पनि वस्ती सञ्चार सेवावाट अछुतो नभएतापनि ई-मेल, इन्टरनेट भने सवै वस्तीहरुमा पुग्न सकेको छैन । प्रत्येक घरधूरीमा रेडियो तथा मोवाइल सेवा रहेता पनि टि.भी. तथा कम्प्युटर सेवा भने केही सम्पन्न परिवारमा प्रयोग भएको देखिन्छ ।

पहिला गीतहरु बजाउन फोनोग्रामको प्रयोग केहि व्यक्तिहरुले मात्र गर्थे भन्ने छ । उक्त समय देखिको समयान्तराल सँगै रेडियोको भूमिका पनि महत्वपूर्ण बन्दै गयो । वर्तमान अवस्थामा घरघरमा टेलिफोन हातहातमा मोवाइल भन्ने सरकारको अवधारणा अनुरूप फोन र मोवाइलको विगविगी रहेको छ । साधारण सेट देखि स्कीनटच मोवाइल सम्म प्रयोगमा आएको यो अवस्थामा कम्प्युटर को प्रयोग पनि भाँगीदै गएको छ । अर्कातिर डिस होमको उत्पादन स्वरूप टिभिले पनि बजार लिएको देखिन्छ ।

३.३.३.२ हुलाक सेवा

छान्नामा मोवाइल तथा टेलिफोनको सेवा विस्तार हुनु पूर्व आम समुदायको सञ्चारको एकमात्र साधन हुलाक सेवा थियो । विदेशिका वा घरभन्दा बाहिर रहेकाहरुको घरसम्म खबर आदान प्रदान गर्ने माध्यम हुलाक थियो । यस क्षेत्रमा हुलाक सेवाको स्थापना सर्वप्रथम बाजुरा काँडाका तत्कालीन मा.कर्णवहादुर सिंहको पहलमा वि.सं.२०१७ सालमा पाटादेवलमा भएको थियो । हाल छान्नामा एक ईलाका हुलाक कालुखेतीमा र ५ ओटा अतिरिक्त हुलाक कार्यालयहरु विभिन्न साविकका गा.वि.स.हरुमा सञ्चालनमा छन । यी कार्यालयमा इलाका हु.का. कालुखेतीमा-८ तथा अन्य अ.हु.का.गडरायमा २, पाटादेवलमा २ माभीगाउँमा ३,लामातोलामा ४ र पौवागढीमा ४ गरी जम्मा १९ जना कर्मचारीहरु कार्यरत छन । हाल मोवाइल लगायत अन्य सञ्चारका सेवाहरुले हुलाक सेवालाई ओभरलैमा पारेता पनि यस सेवालाई अझ वैज्ञानिक,अत्याधुनिक र प्रविधियुक्त बनाई सर्वसाधारणको उपयोगी साधनका रुपमा स्थापित गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।

३.३.४ उर्जा विकास प्रयोगको स्थिति

उर्जा मानिसका लागि अनिवार्य आवश्यकता हो । खाना पकाउन,घरलाई न्यानो राख्न,उज्यालोका लागि तथा अन्य आवश्यकता परिपूर्तिका लागि यसको प्रयोग हरेक मानिसले गर्दछन । विकासको गतिसँगै विभिन्न प्रकारका उर्जाहरुको विकास त्यसको प्रयोग हुँदै आइरहेका छन । हाल यस क्षेत्रमा प्राकृतिक स्रोतहरु दाउरा,काठ तथा निगाला प्रायः प्रयोग हुँदै आइरहेका छन भने त्यसपछि सोलार प्यानल,वायो ग्याँस र विद्युत शक्ति पनि प्रयोगको क्रम बढिरहेको पाइन्छ ।

खाना पकाउने उर्जा तथा सुविधाको स्थिति

तालिका नं.२१

सि.नं	साविकका गा.वि.स.हरु	परिवार संख्या	आगोको प्रयोग	मट्टीतेल	एलपी ग्याँस	गुइठा	वायोग्याँस	विद्युत
१	गडराय	५६०	५५५	०	५	०	०	०
२	पाटादेवल	५१४	५०६	०	८	०	०	१
३	कालुखेती	५०७	४९५	०	१२	०	०	१
४	माभीगाउँ	७८८	७७०	०	१८	०	०	१
५	लामातोला	३७०	३४८	०	२२	०	०	२
६	पौवागढी	३६६	३५६	०	१०	०	०	०
	जम्मा	३१०५	३०२५	०	७५	०	०	५

स्रोत: सुआहाराको घरधुरी सर्वेक्षण २०७४

छान्ना क्षेत्रको खाना पकाउने उर्जाको वस्तुस्थितिलाई विश्लेषण गर्दा प्रारम्भिक खण्डमा मट्टीतेलका प्रयोग धेरैमात्रामा भएको भएतापनि हाल यसको प्रयोग भएको पाइदैन । छान्नाका ३१०५ परिवार मध्य ७५ परिवार एलपी ग्याँस र ५ परिवारले विद्युतको प्रयोग गरेको पाइयो जुन कुल तथ्याङ्कको ०.२४% ग्याँसको

प्रयोग गरेको र ०.०१% विद्युतको प्रयोग भएको पाइन्छ भने ९९.७५% परिवारले दाउराको प्रयोग गरी खाना पकाउने कार्य गरेको पाइन्छ ।

३.३.५.१: विद्युत उर्जाको उत्पादन र प्रयोग

तालिका नं.२२

क्र.स	गा.वि.स	आयोजनाको नाम	क्षमता कि.वा.	घरघुरी संख्या	प्रयोगको स्थिति
१	गडराय	गडराय लघु जलविद्युत आयोजना	१५	३१५	विजुली,कम्प्यूटर,मील फर्निचर उद्योग
२	पाटादेवल	सिउडीगाढ ,, "	३५	३६६	विजुली,कम्प्यूटर,मील फर्निचर उद्योग,कुटानी,पिसानी
३	"	सुनाखानी ,, "	१७	२२२	विजुली,कम्प्यूटर,मील फर्निचर उद्योग
४	कालुखेती	नानीगाढ ,, "	२५	२३०	विजुली,कम्प्यूटर,मील फर्निचर उद्योग
५	"	गडौनीगाड ,, "	२१	२८५	विजुली,कम्प्यूटर,मील फर्निचर उद्योग
६	माभिगाँउ	नाडीखोला ,, "	२०.५	२७५	विजुली,कम्प्यूटर,मील फर्निचर उद्योग
७	"	भगाडीगाड खाखोला	२१	२१२	विजुली,कम्प्यूटर,मील फर्निचर उद्योग
८	लामातोला	जडारीगाड ,, "	४२	४१४	विजुली,कम्प्यूटर,मील फर्निचर उद्योग
९	पौवागडी	" " "	२१	२४५	विजुली,कम्प्यूटर,मील फर्निचर उद्योग
१०	गढीगाउँ	देहलीगाड			" "

स्रोत: स्थलगत सर्वेक्षण२०७४

हाल सम्म यस गाउँपालिकाका तीनवटा बस्तीहरू धर्तिवाडा, गोर्खाली र लामागडा उज्यालो विहिन छन् भने अन्य सबै टोल र बस्तीहरूमा विजुली वती प्रयोगमा आइरहेको छ ।

३.३.६ खानेपानी तथा सरसफाई

मानव जीवनको लागि नभई नहुने आधारभूत आवश्यकता खानेपानी हो भने सरसफाई मानिसको प्रतिष्ठासँग गाँसिएको सामाजिक तथा आर्थिक विकासको प्रमुख आधार हो । दुषित खानेपानी र कमजोर सरसफाईको कारण नेपालमा वर्षेनी ५ वर्ष भन्दा कम उमेरका १३००० बालबालिकाहरू मृत्युको मुखमा पर्ने गरेका छन् । ८० प्रतिशत रोगहरू प्रदुषित खानेपानी तथा कमजोर सरसफाईको कारण हुने कुरा जगजाहेर छ । नेपालमा सन् २०१२ को अन्त्यसम्म खानेपानी सेवाको पहुँच ८०% भए तापनि पूर्ण तथा आंशिक रूपमा संचालनमा नरहेका आयोजनाहरूको स्थितिलाई हेर्ने हो भने खानेपानीको पहुँच ८०% भन्दा निकै कम रहेको अनुमान गर्न सकिन्छ ।

बझाङ जिल्ला खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन कार्यालयको तथ्याङ्क अनुसार २०७० अषाढ मसान्तसम्म खानेपानीको पहुँच ७४% रहेको पाइन्छ । २०७० माघ मसान्तमा सो पहुँच ८२% पुगको छ । वि.स.२०६७ माघ २५ मा पहिलो गाउँको रूपमा धमेनावाट खुलादिसामुक्त क्षेत्र घोषणा गर्न शुरुवात भएको अभियान हाल सम्म सबै तत्कालीन गा.वि.स.हरू खुलादिसामुक्त, क्षेत्रकारूपमा घोषणा भइसकेका छन् । यद्यपि

शौचालयको पूर्ण प्रयोगको अवस्था भने हुन सकेको छैन । यस गाउँपालिकाको खानेपानी तथा सरसफाईको अवस्थालाई तलको तथ्याङ्कले स्पष्ट पार्दछ ।

३.३.६.१ छान्ना क्षेत्रको खानेपानी स्रोतको अवस्था

छान्ना क्षेत्रमा साविक ६ वटा गाँउ विकास समिति र हाल खप्तड छान्ना गाँउपालिकामा ७ वटा वडापालिका रहेका छन्। यहाँको खानेपानी को अवस्थालाई अध्ययन गर्दा मुहान को पानी धारा,इनार र खोलाको पानी मुख्य श्रोत रहेका छन् ।

सयौं नदिनाला तथा मुहान उपलब्ध भएता पनि तिनिहरुको उचित व्यवस्थापन रेखदेख नियन्त्रण र संरक्षण तथा सम्वर्द्धन गर्न नसक्दा कयौं वडा तथा बस्तीहरु मा खाने पानी को समस्या रहेको अवस्था देखिएको छ ।

यसका साथै उपलब्ध भएको खानेपानी जथाभावी फोहर मैला उचित सदुपयोग को कमी का कारण बसेनी स्वच्छ खानेपानी को अभाव मा विभिन्न रोग को प्रकोप बढ्दै गई सयौ व्यक्ति मृत्यु को शिकार हुन पुगेका छन् । यसरी छान्ना क्षेत्र खानेपानी को ब्यवस्थालाई निम्न अनुसार तालिका बाट प्रष्ट पार्न सकिन्छ ।

तालिका नं.२३

क्र.स	गा.वि.स	परिवार संख्या	धारा तथा पाईपको प्रयोग	हेन्डपम्प	ढाकेको कुवाको पानी	नढाकेको कुवाको पानी	खोलाको पानी	घडाको अमिलो पानी
१	गडराय	५६०	४३०	—	४	३६	१२	७४
२	पाटादेवल	५१४	४८२	—	१	२१	४	३
३	कालुखेती	५०७	३८६	—	८	३	८०	२७
४	माभिगाँउ	७८८	५४९	—	२९	७	११	१९१
५	लामातोला	३७०	३५१	—	२	१	५	११
६	पौवागडी	३६६	३१३	—	१६	—	१	३६
		३१०५	२५११	-	६०	६८	११३	३४२

स्रोत: वभाङ्ग जिल्ला पार्श्वचित्र २०७०

छान्ना क्षेत्रको खानेपानीको विवरणमा गडराय गा.वि.स मा कुल परिवार मध्य ४०३ परिवार पाइपको पानीको प्रयोग गरिरहेका छन् भने खुला नढाकेको पानी प्रयोग गर्ने परिवार ३६ रहेको छ त्यसै गरि ४ परिवारले ढाकेको कुवाको पानी प्रयोग गरेको देखिन्छ भने १२ परिवारले खोलाको पानी प्रयोग गरेको देखिन्छ त्यसै गरि पाटादेवल कालुखेती माभिगाँउ लामातोला पौवागडीमा क्रमशः ४८२ ,३८६ , ५४९ , ३५१ , ३१३ , परिवारले पाइपको धाराको पानी प्रयोग गर्ने गरेका छन् भने खोलाको पानी प्रयोग गर्ने परिवार क्रमशः ४ , ८० , ११ , ५ र १ परिवार रहेका छन् ।

यसरी समग्रमा छान्ना क्षेत्रमा कुल परिवार ३१०५ मध्य २५११ परिवारले धाराको पानी प्रयोग गरेका छन् । त्यस्तै खुला आकाश वा नछोपेको नाउलाको पानी प्रयोग गर्ने परिवार ६८ रहेका छन् भने खोलाको पानी खाने परिवार १७३ रहेका छन् त्यसै गरि ग्राग्रो वा करुषामा जम्मा गरेर पानी खाने परिवार पनि ३४२ वा ११.०%रहेका छन् ।यसरी छान्ना क्षेत्रमा खानेपानी को विभिन्न स्थानमा उपयोग भएता पनि स्वच्छ खानेपानी भने थोरै परिवारले मात्र प्रयोग गरेका छन् । खोलाको धमिलो पानी वर्षातको वाढी पसेको , वासी तथा जमेको पानी ,क्यावटेरिया तथा प्रदुषणयुक्त पानीको प्रयोग गर्दा छान्ना क्षेत्रमा भाडापखला

,आउँ,भाइरल ज्वरो ,हैजा जस्ता रोगको प्रकोप हुने समस्या रहेको छ । सो समस्यालाई समाधान गर्ने पानीका स्रोत व्यावस्थापन तथा उचित स्याहार गरिनु पर्ने ,खुला क्षेत्रको पानीको प्रयोग नगरिनुपर्ने पानीको सुद्धिकरण प्रक्रियामा सबैले ध्यान दिई वाटरगार्ड , प्यूष जस्ता रासायनिक सुद्धिकरणका प्रक्रिया संचालन गर्न आवश्यक छ ।

३.३.६.२ छान्ना क्षेत्रको शौचालय उपलब्धको अवस्था

नेपाल सरकारको नीति अनुसार राज्यलाई खुला दिसामुक्त बनाउने योजना वमोजिम बभाङ्ग जिल्लालाई पनि खुला दिसामुक्त जिल्ला घोषणा गरिएता पनि छान्ना क्षेत्रमा अज्ञानता , निरक्षरता चेतनाको कमीले गर्दा कागजीरुपमा मात्र खुला दिसामुक्त भएता पनि त्यसको व्यावहारिक पक्ष त्यति प्रभावकारी भएको पाइदैन । वर्तमान समय सम्म पनि छान्ना क्षेत्रमा खुला वाटोको छेउछाउ,धारा वरिपरि खोलाको किनारा आदी क्षेत्रमा दिसा गर्ने समस्या विद्यमान छ । त्यसमा पनि तुलनात्मक रुपमा दलित समुदायका वस्ती मा वढी रहेको अवस्था विद्यमान रहेको छ ।

यसरी छान्ना क्षेत्रको शौचालयको अवस्थालाई गणितीय रुपमा तालिका नं. २४ वाट प्रस्ट हुन आउन्छ ।

तालिका नं.२४

क्र.स	गा.वि.स	घरधुरी संख्या	शौचालय नभएको घरधुरी	शौचालय भएका घरधुरी		अवधारणा नै नभएको
				पक्की	साधारण	
१	गडराय	५६०	४१३	३१	१२	४
२	पाटादेवल	५१४	४३३	१५	६३	३
३	कालुखेती	५०७	३९३	२८	८३	३
४	माभिगाँउ	७८८	६४६	४९	९२	१
५	लामातोला	३७०	२४९	१०६	१४	१
६	पौवागडी	३६६	२४६	७१	४९	०
७	जम्मा	३१०५	२४८०	३००	३१३	१२
			७९.८७%	९.६६%	१०.०८%	०.३८%

स्रोत: वभाङ्ग जिल्ला पार्श्वचित्र २०७०

नेपाल सरकार स्वास्थ्य मन्त्रालयको दिर्घकालीन लक्ष्य अनुसार राज्यलाई खुला दिसामुक्त राज्य बनाउने योजना भएता पनि देशका कतिपय गाँउ वस्तीमा आर्थिक समस्या चेतनाको अभाव ,पछोटेपन , निरक्षरता जस्ता विविध कारणले घरआगन फोहोर मैला तथा ,खानेपानीको मुहान वरिपरि , बाटाघाटा तथा खोलाका किनारामा खुला दिसा हाल सम्म पनि विद्यमान रहेको छ । त्यस्तै समस्या वाट ग्रसित क्षेत्र छान्ना पनि एक हो । छान्नाका ६ वटा गा.वि.स मा शौचालय प्रयोगको स्थितिलाई विप्लेषण गर्दा गडराय गा.वि.समा ५६० परिवार मध्य ५१३ परिवारमा शौचालय नभएको र ४२ परिवारमा कच्ची र पक्की शौचालय भएको अवस्था छ । त्यस्तै पाटादेवल कालुखेती माभिगाँउ लामातोला पौवागडी मा क्रमशः ४३३ , ३९३ , ६४६ , २४९ , २४६ परिवार शौचालय नभएको र ३०० परिवारमा पक्की तथा ३१३ परिवारमा कच्चि गरि जम्मा ६१३ परिवारमा शौचालय उपलब्ध भएको कुरा तथ्याङ्क वाट प्रस्ट हुन् आउन्छ ।

यसरि ३१०५ परिवार मध्य ७९.८९% मा शौचालय नभएको र २०.११% परिवारमा शौचालय भएका भेटियो । हाल सो प्रवृति घट्दै गई पक्की शौचालयको अवधारणा आएकोले शौचालय लगाउने र प्रयोग गर्ने परिवार संख्या तुलनात्मकरुपमा वढेको पाइन्छ ।

३.३.७ नदी नियन्त्रण

यस गाउँपालिकामा विशेष गरी खप्तड र गुरेलवाट विभिन्न साना ठूला खोलाहरु तथा गाडहरुले सिंचित क्षेत्रहरु पर्दछन् । यी खोला तथा गाडहरुले निर्माण गरेका अनेकौं फाँटहरु वा ज्यूलाहरु रहेका छन् । तर यी खोलाहरुमा विभिन्न समयमा आएका बाढीले व्यापकरूपमा कटान समेत गरेर ठूलो क्षति पुऱ्याउने पनि गरेका छन्। यहाँ मुख्यगरी जडारी गाड,कुचेखोला,देहली गाड, धौलीगाड,सिउडीगाड,गोर्खाली गाड आदिले व्यापक रूपमा कटान गर्ने गरेको भएता पनि नदी नियन्त्रणका क्षेत्रमा सानातिना वाहेक ठोस प्रयास हुन सकेका छैन । जसका कारण वर्षेनी उर्वर जमिन कटान भई क्षति हुने गरेको छ ।

३.८ सिंचित क्षेत्र र सिंचाई प्रणाली

हाल यस क्षेत्रमा सञ्चालनमा रहेका आयोजना तथा कार्यक्रमहरु:

तालिका नं.२५

सि.नं.	सिंचाई योजनाको नाम	सिंचित क्षेत्रफल(हे)	समेटेको क्षेत्र
१	वामिली सिंचाई आयोजना	१५०	माझिगाँउ
२	माझिगाँउ सि.यो.	१६८	माझिगाँउ
३	गडौनगाड सि.यो.	१५०	कालुखेती
४	सिप्टीकोट सि.यो.	३०	माझिगाँउ
५	गडराय सि.यो.	३०	गडराय
६	पाटादेवल सि.यो.	३०	पाटादेवल
७	जिमकोट सि.यो.	४०	लामातोला
८	रावलडाँडा सि.यो.	४५	लामातोला
९	पौवागडी	३५	पौवागडी
१०	ओडगाउँ जिउला सि.यो.	२५	कालुखेती
	जम्मा	७०३	

स्रोत: सिंचाई सर्वाडिभिजन कार्यालय वझाङ्ग २०७०

३.३.९: सिंचाई क्षेत्रका बिद्यमान सवाल र समस्याहरु

छान्ना क्षेत्रमा उच्च पहाडी तथा पहाडी भेगवाट उत्पत्ति भई वहने खोलाहरु छन् । यस क्षेत्रमा सिंचाईको अवस्था माथिल्लो भेगभन्दा तल्लो भेगमा उत्तम रहेको छ । विभिन्न लेकवाट खोलाले ठाउँ-ठाउँमा सिंचित भएको अवस्था छ । विनायकवाट वहने विडीगाडवाट गडरायको अधिकांश क्षेत्र सिंचित छ भने खप्तडको काखवाट वहने सिउडीगाड,धौलीगाड,कुचेखोलागाड र देहलीगाडले पाटादेवल, कालुखेती, माझीगाउँ,लामातोला र पौवागडीका अधिकांश ज्यूलाहरु उर्वर बनेका छन् । कतिपय पाखो क्षेत्रमा सिंचाईकुलाको निर्माण हुन नसक्दा संभावित सिंचित क्षेत्रमापनि सिंचाईको टड्कारो समस्या रहेको छ । जसले यस क्षेत्रको कृषिजन्य उत्पादनमा समस्या उत्पन्न गरेको छ । निर्माण भएका सिंचाई कुलाहरु तथा नहरहरु पनि संरक्षणको अभाव रहेको व्यवस्थित प्रयोगको अभाव आदिले समस्या उत्पन्न भईरहेको अवस्था देखिन्छ ।

३.४ सामाजिक पूर्वाधार तथा सेवा

३.४.१: शिक्षा

कुनै पनि गाउँ,समाज,देश र क्षेत्रको विकासको प्रमुख आधारशिला शिक्षा हो । शिक्षाको माध्यमवाट व्यक्तिमा रहेको अन्तर्निहित प्रतिभा तथा क्षमताको प्रस्फुटन हुन गई समग्र समाज र राष्ट्रमा नै सकारात्मक परिवर्तन ल्याउन सकिन्छ । सचेत तथा शिक्षित, अनुशासित एवं उत्पादनशील जनशक्तिले नै कुनै पनि विकासका क्रियाकलापले अपेक्षित गति प्राप्त गर्न सक्छ । समाज उपयोगी जनशक्ति उत्पादन गर्न शिक्षाले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ । यसै कुरालाई मध्यनजर गरी नेपालमा गुरुकुल शिक्षा पद्धतिवाट

शुरु हुँदै शिक्षाको विकास र विस्तार हुँदै आजको अवस्थावाट अगाडी बढिरहेको छ । योजनाबद्ध शिक्षाको विकास, विस्तार र सञ्चालन गर्न थालिय यता शैक्षिक कार्यक्रमलाई समयानुकूल परिवर्तन गरिदै आइएको छ । विभिन्न योजनाहरुको माध्यमवाट शिक्षालाई मानव संसाधन विकासको एक सशक्त माध्यमकारुपमा हाल अगिकार गरी गरिवी निवारण तथा देशको चौतर्फी विकासका क्षेत्रमा यसको सकारात्मक प्रभाव पार्ने विश्वास समेत गरिएको छ ।

शिक्षाको विकासको निम्ति वभाङ्ग जिल्ला महत्वपूर्ण शैक्षिक केन्द्रकोरुपमा रहेको पाइन्छ । जय पृथ्वी बहादुर सिंह जस्ता शिक्षाप्रेमी अग्रजहरुको कारण जिल्लामा विद्यालय तथा कलेजहरु स्थापना गर्ने कार्य धेरै पहिलादेखि नै भएको मानिन्छ भने वि.सं. २०२८ सालमा नैयाँ शिक्षा लागु भएयता यस क्षेत्रमा व्यापक विकास र विस्तार भएको पाईन्छ । हाल यस जिल्लामा विद्यालय, कलेज तथा गैर सरकारी संघसंस्थाहरुले जिल्लाको शैक्षिक पूर्वाधार निर्माण र सेवा विस्तारमा सहयोग पुऱ्याएको पाईन्छ ।

परिवर्तित सन्दर्भमा विश्वव्यापी मानव अधिकारको संरक्षण,वाल अधिकार संरक्षण, विश्व शान्ति एवं लैङ्गिक समानता तथा वातावरणीय संरक्षण र आधुनिक सूचना तथा प्रविधि जस्ता विषयक्षेत्रसंग सम्बन्धित शिक्षाको माग बढिरहेको छ । सुसंस्कृत, समृद्धशाली, प्रतिशपर्धी र समतामूलक छान्नाली समाजको विकास गर्न स्थानीयस्तरको पाठ्यक्रमको विकास र कार्यान्वयन गर्नमा जोड दिनुपर्ने देखिन्छ । जयपृथ्वीबहादुर सिंहको जिल्ला वभाङ्गको पिछडीको दुर्गम गाउँपालिका भएता पनि तुलनात्मकरुपमा अन्य क्षेत्रभन्दा कमजोर भने पाइदैन । राणाकालीन समयदेखि नै शिक्षाको उज्यालो घाम प्राप्त गर्ने अवसर पाएको भएता पनि यस क्षेत्रको गरिवी, अशिक्षा, रुढीवादी परम्परा,अन्धविश्वास आदिका कारण शिक्षाको क्षेत्रमा समयानुकूल जति फड्को मार्नु पर्ने हो त्यति नभएको मान्न सकिन्छ तापनि वर्तमान समयमा शिक्षाको महत्व र आवश्यकताको बोध भई जनस्तरमा चेतनाको विकास भएको कुरा शैक्षिक तथ्यांकमा देखिएको जनसहभागिताले प्रस्ट पारको छ ।

हाल यस गाउँपालिकामा सञ्चालित शैक्षिक संस्थाहरुको विवरण निम्नानुसार रहेको पाईन्छ ।

तालिका नं.२६

सि.नं.	शैक्षिक संस्थाहरु तह	संख्या
१	प्रारम्भिक बाल कक्षा	३८
२	प्रा.वि १-३	१५
	” १-५	७
३	आधारभूत/नि.मा.वि.१-८	८
४	मा.वि. १-१०	४
	” १-१२	४
५	क्याम्पस	१
६	संस्थागत विद्यालय प्रा.वि.	६

३.४.१.१ छान्ना क्षेत्रको तहगत छात्र-छात्रा विवरण

तालिका नं.२७

गा.वि.स को नाम	१-५			६-८			९-१०			११-१२		
	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
पौवागढी	२०४	१७५	३७९	९५	९१	१८६	७०	३२	१०२	०	०	०
लामातोला	९७	१०३	२००	७२	५२	१२४	८४	७२	१५६	६९	४२	१११

माझिगाँउ	३९६	३०३	६९९	१७५	१४९	३१४	८८	९५	१८३	३७	४८	८५
कालुखेती	२५०	१८८	४३८	१७४	१४९	३२३	९०	९७	१८७	५९	५५	११४
पाटादेवल	२५०	२६२	५१२	१७३	१३२	३०५	३३	४७	८०	०	०	०
गडराय	३८७	२८३	६७०	१४७	११२	२५९	९५	८३	१७८	४९	५६	१०५
जम्मा	१५८४	१३१४	२८९८	८३६	६७५	१५११	४६०	४२६	८८६	२१४	२०१	४१५

स्रोत: Flash- I ,Report, 2073 (District Education Office ,Bajhang)

३.४.१.२ शिक्षक संख्या सम्बन्धि विवरण

तालिका नं.२८

सि.नं.	तह	शिक्षकको प्रकार	शिक्षकको संख्या
१		प्रारम्भिक बाल कक्षा	३८
२	प्रा.वि	दरवन्दी	७७
		राहात	१८
३	आधारभूत/नि.मा.वि.	दरवन्दी	१२
		राहात	१८
४	मा.वि.	दरवन्दी	१२
		राहात	९
५	उ.मा.वि.	दरवन्दी	८
		राहात	८
	जम्मा		२००

स्रोत: खप्तडछान्ना गाउँपालिका

३.४.१.३ छान्नाको साक्षरताको अवस्था :-

बझाङ जिल्लामा सञ्चालित शैक्षिकसंस्थामा आधारभूत-३९७, मा.वि.-४०, उमावि-३९, बालविकास केन्द्र-२९३ सामुदायिक अध्ययन केन्द्र-३८ विशेष शिक्षा कक्षा-८५, क्याम्पस-८ र स्रोतकेन्द्र-१३ रहेको तथ्यांक रहेको छ। छान्ना क्षेत्र पिछडिएको दुर्गम क्षेत्र भएतापनि शैक्षिक अवस्थालाई दुष्टिगत गर्दा बझाङ जिल्लाको अन्य इलाका संग तुलना गर्दा औसत अवस्था मा रहेको छ, प्रजातन्त्रको स्थापना पछि जयपृथ्वी व. सिंह वाट स्थापित सत्यवादी उच्च मा.वि बझाङमा स्थापना भएको ले यस क्षेत्रमा नयाँ योजना लागु हुनु पुर्व थारै जनशक्तिमात्र नेपाल सरकारको विभिन्न क्षेत्रमा कार्यरत रहेको पाईन्छ। त्यस्तै समयमै विभिन्न विद्यालयको स्थापना भएका कारण वाट पनि यहाँका वासिन्दाले भ्याई नभ्याई घरबाट २ घण्टाको पैदल वाटो हिडेर पनि शिक्षा हाँसिल गरेको कुरा देख्न र सुन्न पाईन्छ, तापनि अशिक्षा, रुडिवादी, परम्परा, सामाजिक अन्धविस्वास र अज्ञानताकाकारणले धेरै जनसमुदायका बालबालिका विद्यालय नगई, छोराहरु विदेश जाने र छोरीहरु घरको काम गरी विद्यालय नजाने अवस्था २०४९ साल सम्म रहेको थियो, तर वर्तमान समयमा शैक्षिक चेतनाको कारण छोरा-छोरी प्रतिको विभेदको अन्त्य भएकोले पनि विद्यालय जानेको संख्या बढेको छ।

यसरी हाल छान्ना क्षेत्रका विभिन्न स्थानमा प्रा.वि २३.नि मा.वि ७ मा.वि ४ उ.मा.वि ४ र क्याम्पस १ वटा रहेका छन् । जसवाट के स्पस्ट हुन्छ भने वर्तमानमा शिक्षाको उज्यालो घामवाट कोही पनि वन्चित हुने अवस्था देखिदैन ता पनि गणितिय हिसाववाट छान्नाको शाक्षरताको अवस्था निम्न अनुसार रहेका छन्।

छान्ना क्षेत्रको साक्षरताको विवरण

तालिका नं.२९

क्र.स	गा.वि.स	५वर्ष माथिको जनसंख्या	पढ्न र लेख्न सक्ने जनसंख्या	पढ्न सक्ने जनसंख्या	पढ्न र लेख्न नसक्ने जनसंख्या	कुल साक्षरता दर
१	पौवागढि					
महिला		९४८	४४१	३७	४६८	४६.५२%
पुरुष		७२७	५८७	२५	११४	८०.७४%
जम्मा		१६७५	१०८०	६२	५८२	६१.३७%
२	लामातोला					
महिला		९२८	४३६	१३	४७७	४६.९८%
पुरुष		६८६	५८१	५	९८	८४.६९%
जम्मा		१६१४	१०१७	१८	५७५	६३.०१%
३	माभिगाँउ					
महिला		१९९४	७८६	५०	११५८	३९.४२%
पुरुष		१५३४	११९९	३६	२९९	७८.१६%
जम्मा		३५२८	१९८५	८६	१४५७	५६.२६%
४	कालुखेति					
महिला		१२३८	५२९	२४	६८५	४२.७३%
पुरुष		१०२८	८२१	२८	१७९	७९.८६%
जम्मा		२२६६	१३५०	५२	८६४	५९.५८%
५	पाटादेवल					
महिला		१२४१	४९९	३३	७०९	४०.२१%
पुरुष		९४८	७८१	१६	१५१	८२.३८%
जम्मा		२१८९	१२८०	४९	८६०	५८.४७%
६	गडराय					
महिला		१४२५	६४८	५३	७२४	४५.४७%
पुरुष		११९५	९३७	२७	२३१	७८.४१%
जम्मा		२६२०	११८५	८०	९५५	६०.५०%

sources : CS 2014

शाक्षरतालाई विप्लेषण गर्दा ५ वर्ष भन्दा माथीको जनसंख्यालाई मात्र गणना गरिने भएकाले सो भन्दा तलको तथ्याङ्क यहाँ प्रस्तुत गरिदैन प्रस्तुत तलिका नं.२ माथी अध्ययन गर्दै छान्नाका ६वटा गाँउ विकार

समिति ५ वर्ष भन्दा माथीको जनसंख्या सबै भन्दा बढि क.म.स माभिगाँउ ३५२८ , गडराय २६२० कालुखेति , २२६६ पाटादेवल २१८९ पौवागढी १६७५ र लामातोला १६१४ रहेको छ । त्यस्तै पढ्न र लेख्न सक्ने जनसंख्या माभिगाँउ गा.वि.स मा १९८५ गडराय १५८५ कालुखेती १३५० पाटादेवल १२८० पौवागढी १०८० र लामातोला १०१७ रहेको छ भने पढ्नलेख्न नसक्ने जनसंख्या माभिगाँउ गा.वि.स मा १४५७ गडराय ९५५ कालुखेती ८६४ पाटादेवल ८६० पौवागढी ५८२ र लामातोला ५७५ जना रहेका छन् । यसरी साक्षरता प्रतिशतलाई आधार मान्दा सबै भन्दा बढि लामातोला गा.वि.समा ६३.५०%रहेकोछ त्यस्तै दोस्रोमा पौवागढी ६१.३७ % गडराय ६०.५०%कालुखेती ५९.५८% पाटादेवल गा.वि.समा ५८.४७% र सबै भन्दा कम माभिगाँउ गा.वि.समा ५६.२६% साक्षरता रहेको छ । त्यस्तै समग्रमा भन्दा छान्नामा ५वर्ष भन्दा माथीको कुल जनसंख्या १२८९२ रहेको छ भने पढ्न र लेख्न सक्ने जनसंख्या ८२९७ र पढ्न र लेख्न नसक्ने जनसंख्या ५०७३ रहेको कुरा तथ्याङ्क वाट देखिन आउन्छ । यसरी वर्तमान समय सम्म पनि आईपुग्दा छान्ना क्षेत्रका शाक्षरता प्रतिशतमा वृद्धि नहुनुको मुख्य कारण निरक्षरता , गरिबी , चेतनाको कमि , छोराछोरी प्रति आमावुवाको उत्तरदायित्वमा कमि , कृषि पेसामा केन्द्रित रहनु जस्ता पक्ष रहेका छन् ।

३.४.१.४ छान्ना क्षेत्रको शैक्षिक योग्यताको विवरण

तालिका नं. ३०

गा.वि.स	आधारभूत	प्राथमिक	नि.मा.वि	मा.वि	एसएलसी पास	आईए	वि.ए	मास्टर	अन्य
गडराय									
जम्मा	२७	८३३	३३७	१३४	९२	५५	२३	६	१
पुरुष	११	४४८	२३२	९१	७३	४३	१८	६	१
महिला	१६	३८५	१०५	४३	१९	१२	५	०	०
लामातोला									
जम्मा	५३	३३४	२१७	११०	९१	८४	२०	३	३
पुरुष	३७	१९८	१२८	७०	६२	५४	१८	३	२
महिला	१६	१९६	८९	४०	२९	३०	२	०	१
कालुखेती									
जम्मा	१५	६३२	३२१	१९४	५७	८९	१९	५	२
पुरुष	६	३२४	२०९	१४३	४०	५७	१५	५	२
महिला	९	३०८	११२	५१	१७	३२	४	०	०
माभिगाँउ									
जम्मा	११३	१०४५	३९१	१९३	१४६	८८	२६	१	७
पुरुष	७९	५४२	२६८	१४०	११६	६०	२३	१	३
महिला	५४	५०३	१२३	५३	३०	२८	३	०	४
पाटादेवल									
जम्मा	३६	७८८	२२९	१११	७६	४९	९	२	१
पुरुष	२६	४१३	१६४	७८	६३	३८	५	२	०
महिला	१०	३७५	६५	३३	१३	११	४	०	१
पौवागढी									

जम्मा	५२	४३८	२२४	१२२	८२	७५	२१	३	०
पुरुष	२३	२०८	१४०	७६	५८	५५	१८	३	०
महिला	२९	२३०	८४	४६	२४	२०	३	०	०

sources : CS 2014

छान्ना क्षेत्रको तहगत शाक्षरताको विस्लेषण गर्दा गडराय गा.वि.स.मा आधारभुत तहका २७ जना ,प्रा.वि पढ्ने ८३३ जना नि.मा.वि पढ्ने ३३७ जना मा.वि १३४ जना **S L C** पास ९२ जना आईए पास ५५ जना वि.ए पास २३ जना र मास्टर ६ जना रहेका छन् , त्यस्तै लामातोला मा आधारभुत ५३ जना प्रा.वि.मा ३९४ जना नि.मा.वि २१७ जना र मा.वि.११० जना आईए ९१ जना व्याचुलर ८४ जना मास्टर पास ३ जना भने , कालुखेती का प्रा.वि.मा ६३२ नि.मा.विमा ३२१ मा.वि १९४ आइ.ए. ९७ आईए ८९ वि.ए १९ र मास्टर ५ र अन्य २ जना रहेका छन् , त्यस्तै माभिगाँउ आधारभुत १३३ जना प्रा.वि १०४५ जना नि.मा.वि ३९१ मा.वि १९३ **S L C** ८८ वि.ए २६ र मास्टर १ जना रहेकोछ भने ,पाटादेवलमा आधारभुत ३६ प्रा.वि ७८८ नि.मा.वि २२९ मा.वि १११ **S L C** ७६ जना इन्टर ४९ वि.ए ९ र मास्टर २ जना व्यक्ति रहेका छन् अन्तमा पौवागढी गा.वि.स.मा आधारभुत जम्मा ५२ जना प्रा.वि.मा ४३८ जना नि.मा.वि तहमा २२४ जना मा.वि १२२ जना **S L C** ८२ जना आईएमा ७५ जना वि.ए २१ जना छन् भने मास्टरमा ३ जना व्यक्ती रहेका छन् । हाल शैक्षिक योग्यता सम्बन्धि तथ्यांक प्रति वर्ष उल्लेख्य मात्रामा बढ्दै गइरहेको पाइन्छ ।

तालिका नं. ३१

सि.नं.	साविकका गा.वि.स	एसएलसी पास	आईए	वि.ए	मास्टर	एम फिल	पीएचडी
१	गडराय						
२	पाटादेवल						
३	कालुखेती						
४	माभिगाँउ						
५	लामातोला						
६	पौवागढी						
	जम्मा						

३.४.२: स्वास्थ्य:

२००७ सालको प्रजातन्त्र उदय पश्चात राणा शासनको अन्त्यसंगै जनताहरुको हक अधिकारको प्रत्याभुतीका साथै विकासमा फड्को मार्ने समय भयो । जनताहरुको गास, वास, कपासका साथै शिक्षा, स्वास्थ्य, संचार, यातायात आदिमा जुन विकास हुनुपर्ने थियो त्यो गतिमा नभएपनि यस क्षेत्रमा शिक्षा र स्वास्थ्यको क्षेत्रमा भने सुधार आएको देखिन्छ । तत्कालीन छान्ना क्षेत्रका वुद्धिजीविको पहलमा वि.सं.२०१८ सालमा छान्ना हेल्थ सेन्टरको स्थापना भएको तर पछि २०४२ सालमा राजनीतिक दवाव तथा विविध कारणले उक्त हेल्थ सेन्टर चैनपूरको सिमखेतमा सरेको देखिन्छ । त्यस पछाडी छान्नामा स्वास्थ्य चौकीमात्र रहेको देखिन्छ । २०४६ को जनआन्दोलन पछि विभिन्न गा.वि.स.मा उपस्वास्थ्य चौकी स्थापना भए र हाल ती सबै स्वास्थ्य चौकीमा स्तर वृद्धि गरिएका छन् । हाल सम्म यस क्षेत्रका मानिसले विशेषज्ञ डाक्टरको सेवा पाएका छैनन् । हे.अ., अ हे व.र अनमीका भरमा विभिन्न रोगको उपचार सम्बन्धि सेवा लिनुपरेको अवस्था छ ।

कर्मचारी बाहिरका हुनु, कर्मचारी विदामा वस्तु, समय-समयमा भैरहरने तालिमले गर्दा सेवा प्रवाहमा कमि आएको देखिन्छ । विभिन्न समयमा भैरहने शिविर सञ्चालनले जनताहरूले केही राहात महशुस गरेका भएतापनि त्यति राम्रो उपचार पाउन सकेका छैन । महंगो औषधीका कारण उपचारबाट विमुख हुनुपरेको यथार्थता छ ।

पिछडिएको क्षेत्र सरकारी सेवा सुविधाको कम पहुँच भएका कारण मानिसहरूमा जनचेतनाको अभाव देखिन्छ । स्वास्थ्य नै धन हो वाक्यबाट विमुख रहेका यहाँका मानिस धेरै जसो रोगलाई पालेर राख्नुपर्ने अवस्थामा छन भने अझैपनि जादु,टुना,मन्त्र अनि वैध र धामी भाँक्रीवाट उपचार गर्ने प्रवृत्ति छ । वर्तमान अवस्थामा पसलवगर स्वास्थ्य चौकीले पोषण सम्बन्धि कीट उपलब्ध गराउँदै आएको छ । त्यस्तै ल्याव टेष्ट पनि पसरवगरमा मात्र रहेको छ भने आइम भन्ने संस्थाले एम्ब अन्तर्गत ज्खु त्भकत गराउने गर्दछ । जस्का लागि एउटा परिचालक कालुखेतीमा खटाएको देखिन्छ ।

यस अवस्थाबाट माथि उठ्न नेपाल सरकारले मातहतका कार्यालयमा अनुगमन गर्नु जरुरी देखिन्छ । साथै स्वास्थ्य सम्बन्धि जनचेतना जगाउनु, सूचना प्रशारण गर्नु अनिवार्य छ ।

यसक्षेत्रका स्वास्थ्य चौकीहरूमा कार्यरत कर्मचारीहरूको विवरण:

तालिका नं.३२

क्र.सं.	दर्जा	पौवागढी		लामातोला		माभीगाउँ		कालुखेती		पाटादेवल		गडराय		कैफियत
		म	पु	म	पु	म	पु	म	पु	म	पु	म	पु	
१	का.स.		१	१	१		२		१	१	१		१	
२	स्विपर	१				१		१		१		१		
३	अहेव		२	१	१	१	२		२	१	२	२	२	
४	AM	२		२		२		२		२		२		
५	HA						१		१					
६	Brthing	१		१		१		१		२		२		
७	ल्याव Assistat					१								
८	ग्रा.स्वा.का.		१		१		१		१		१		१	
	जम्मा	४	४	४	३	४	५	३	४	३	४	५	४	

स्रोत: स्थलगत सर्वेक्षण २०७४

४ ३: खेलकुद र मनोरञ्जन

मानव एक सामाजिक प्राणी हो । मानव जीवनका लागि गास,वास,कपास,शिक्षा,स्वास्थ्य आधारभूत आवश्यकता हुन । यसका साथै मानिसलाई स्वस्थ एवं तन्दुरुस्त रहन खेलकुद तथा मनोरञ्जनको महत्वपूर्ण भूमिका रहने गर्दछ । बालबालिका तथा युवाहरूको लागि खेलकुद एवं मनोरञ्जन शारीरिक तथा मानसिक विकासका लागि अपरिहार्य तत्व हो । यसले सामाजिक विकास, मित्रता,सौहार्दता र स्थानीय ठाउँलाई चिनाउने कार्यमा महत्वपूर्ण योगदान गर्दछ । त्यसैले नेपाल सरकारले राष्ट्रिय खेलकुद नीति २०६७ कार्यान्वयनमा ल्याई स्वास्थ्यका लागि खेलकुद,राष्ट्रका लागि खेलकुद भन्ने मूल मर्म बमोजिम खेलकुदको विकास गर्ने प्रयास गरेको पाइन्छ ।

यस खप्तड छान्ना गाउँपालिकाका प्राकृतिक सौन्दर्य, विभिन्न चाँडपर्व, मेला, जात्रा, भोज, भतेर, देउडा जस्ता स्थानीयस्तरका प्रख्यात प्रचलनहरूले मनोरञ्जनमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दै आइरहेका छन्। यसका साथै अधिकांश विद्यालयहरूमा गरिने अतिरिक्त क्रियाकलापका साथै खेलकुदका कार्यक्रमहरूले पनि मनोरञ्जनमा वा सिर्जनात्मक सिपविकासमा महत्वपूर्ण भूमिका राख्छन्। यस क्षेत्रमा विभिन्न खेलकुद तथा मनोरञ्जनका गतिविधिहरू गर्ने गरिएको भएता पनि विद्यालय बाहिर खेलकुद तथा मनोरञ्जनका लागि उपयुक्त खेलमैदान एवं मनोरञ्जन स्थलहरूको विकास भने हुन सकेको छैन। यहाँ कभर्ड हल, रङ्गशाला जस्ता भौतिक संरचनाको विकास गर्न सकिएको छैन। त्यसैगरी नियमित रूपमा खेलकुदका गतिविधिहरू सञ्चालन हुने गरेका छैनन्। मनोरञ्जनका लागि कुनै नाट्यशाला, चलचित्र घर, उद्यान जस्ता कुराहरू यस क्षेत्रमा उपलब्ध छैनन्।

३.४.४: समाज कल्याण र सामाजिक सुरक्षा

समाजमा रहेका वृद्ध, बालबालिका, अपाङ्ग, असहाय व्यक्तिहरूले स्वतन्त्र एवं सम्मानजनकरूपमा जीवनयापन गर्न पाउनु उनिहरूको मौलिक हक हो। साथै उनिहरूसंग रहेको ज्ञान, सीप तथा अनुभवलाई विकासका प्रक्रियामा उपयोग गर्नुका साथै उनिहरूका हकहित स्थापित गराउनु पर्ने हुन्छ। यस क्रममा समाजमा बालगृह, वृद्धाश्रम तथा विशेष शिक्षाका कार्यक्रमहरू स्थापित हुनु पर्दछ। यस खप्तड छान्ना गाउँपालिकामा हाल सम्म यस्ता संरचना र कार्यक्रमहरू हुन नसक्नाले समाजकल्याण र सामाजिक सुरक्षाको अवस्था राज्यको लक्ष्यअनुरूप नभएको कुरा प्रस्ट छ। यद्यपि सामाजिक सुरक्षा भत्ता नेपाल सरकारका निकायबाट नियमित वितरण हुँदै आएको पाईन्छ।

यस गाउँपालिका साविकका वडाहरूमा सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउनेहरूको विवरण यस प्रकारका छन्।

तालिका नं. ३३

सि.नं	वडा	जेष्ठ नागरिक भत्ता				६० माथिका एकल महिला	६० मुनिका एकल महिला	पूर्ण असक्त		आंशिक अशक्त		बलबालिक सुरक्षा				जम्मा
		दलित		अन्य				म	म	म	पु	दलित		अन्य		
		म	पु	म	पु							म	पु	म	पु	
१	पौवागढी	१७	१६	५०	४४	२१	४१	१	१	५	०	३०	४१	१३२	११६	५१५
२	लामातोला	२०	११	३८	२५	३३	५३	२	०	१	५	७	६	८५	९९	३८५
३	लम्तडा	४८	३०	३६	१६	१४	४१	१	०	१	०	२१	२९	८७	११७	४४१
४	माभीगाउँ	१८	६	५८	४०	२२	५३	२	०	२	२	४	९	९१	१०९	४१६
५	कालुखेती	३८	३३	८०	३४	२९	५२	०	२	३	५	३३	३६	११३	१४७	६०५
६	पाटादेवल	४२	२४	५४	२२	३८	६४	०	०	०	४	४०	३५	११५	१४३	५८१
७	गडराय	३२	१२	५९	२९	४६	६०	२	२	२	५	११	२७	१८४	२१९	६९०
	जम्मा	२१५	१३२	३७५	२१०	२०३	३६४	८	५	१४	२१	१४६	१८३	८०७	९५०	३६३३

स्रोत: खप्तडछान्ना गाउँपालिका

३.४.४.१ बाल संरक्षण भत्ता पाउनेको विवरण

तालिका नं. ३४

सि.नं.	वडा	भत्ता पाउनेको संख्या
१	पौवागढी	३१९
२	लामातोला	१९७

३	लढुतडल	२ॡॡ
ॡ	डलडुडल	२ॡ३
ॡ	कलखुतुी	३२ॡ
ॢ	डलतलदुवल	३३३
ॣ	गडरलड	ॡॡॡ
	ऑडुडल	२०ॡॢ

सुत: खडुतडलऑलनुनल गलऑडुडलकल

३.४.५: सामाजिक न्याय तथा विकास

तालिका नं.३५

सि.नं.	साविकका गा.वि.स.हरु	जेष्ठ नागरिक भत्ता				६० माथिका एकल महिला				६० मुनिका एकल महिला				पूर्ण अशक्त				आंशिक अशक्त				.....				जम्मा
		द्वलित		अन्य		दलित		अन्य		द्वलित		अन्य		दलित		अन्य		दलित		अन्य		द्वलित		अन्य		
		म	पु	म	पु	म	पु	म	पु	म	पु	म	पु	म	पु	म	पु	म	पु	म	पु	म	पु	म	पु	
१	पौवागढी	१६	१२	५०	२६		०	२	०	३	०	२५	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१	१६१
२	लामातोला	३०	१०	४९	२१		०	३	०	२	०	२५	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२	१६९
३	माभिगाँउ	७१	२२	९८	४५		०	५	०	११	०	४	०	२	१	०	०	०	०	०	०	०	०	१	०	३४५
४	कालुखेती	४३	२१	७९	२६		०	२	०	५	०	२१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२२३
५	पाटादेवल	४५	१८	६४	३२		०	४	०	५	०	२०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१	२२८	
६	गडराय	२७	१७	५७	२६		०	४	०	५	०	२९	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२०६
	जम्मा						०		०		०		०		०	०	०	०	०	०	०	०			१३३२	

स्रोत: वभाङ्ग जिल्ला पार्श्वचित्र २०७०

३.४.६ महिला तथा बालबालिकाको विकासको स्थिति

नेपालको ग्रामिण क्षेत्रमा रूढीवादी परम्परा तथा संस्कृतिवाट विभिन्न क्षेत्रमा लैङ्गिक विभेद र असमानताले समाज ग्रस्त छ । यो गाउँपालिका पनि ग्रामिण क्षेत्र भएकाले महिला वा बालबालिका प्रति घरमा गरिने व्यवहार, विभिन्न स्थानमा आवत जावतमा अवरोध, महिला प्रति समाजको दृष्टिकोण, घरायसी निर्णयहरूमा महिलाको सहभागिता, घरेलु हिंसा, मद्यपानको स्थिति, जुवातास खेल्ने स्थिति, पत्निलाई सम्पति ठान्ने प्रवृत्ति, महिलाहरूको सम्पतिमा पहुँच, छोरा छोरी विचको भेदभावको स्थिति, पुरुषहरूले घरायसी काम नगर्ने प्रवृत्ति आदिले यस क्षेत्रका महिला तथा बालबालिकाहरू सामाजिक, राजनैतिक, आर्थिक तथा सहभागितावाट वञ्चित हुनु परेको अवस्था सर्वविदितै छ । महिला हिंसा, बाल शोषण, दुर्व्यवहार, हेला, सामाजिक बहिष्कार आदि घटनाहरू घटिरहेका छन् । तसर्थ स्थानीय तहमा अब हुने योजना तर्जुमामा यस्ता सवाल वा समस्याहरू सम्बोधन गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । यसको कार्यान्वयनका लागि सम्पूर्ण सरोकारवाला पक्ष, निकाय, राजनैतिक दल, पत्रकार, अभिभावक तथा विभिन्न व्यक्तिहरूको सहयोग हुनु आवश्यक देखिन्छ ।

महिला तथा बालबालिकाको कार्यालय, बभाङ्गको २०७०मा गरिएको सर्वेक्षणको रेकर्ड अनुसार ग्रामिण क्षेत्रको समाजमा महिला तथा बालबालिकाको अवस्थालाई विश्लेषण गर्दा भेदभाव ८०% घरपरिवारमा, छुवाछुत ९०% परिवारमा, महिला विरुद्धका हिंसा ५७% परिवारमा, कुरीति तथा कुप्रथाहरू ८०% घरपरिवारमा, बालश्रमको अवस्था ५२.४४% घरपरिवारमा, बालशोषण तथा बाल हिंसा ४५% घरपरिवारमा, बालविवाहको अवस्था ५२.९४% घरपरिवारमा, छाउपडी प्रथा ६९.३०% घरपरिवारमा, गाविसमा महिलाको अर्थपूर्ण सहभागिता ३३.४४% घरपरिवारमा रहेको अवस्था देखिएको छ ।

बाल विकासको अवस्था:

नेपालको संविधानले ०-१४ वर्ष मुनिकालाई बालबालिका भनी परिभाषित गरेको छ । छान्नामा सामान्य रहेको, टुहुरा, अपाङ्ग, तथा अंगभंग भएका बालबालिका मध्य आसिक रूपमा कुल विद्यालय उमेर समूहका केटाकेटी मध्य ४.२% बालबालिका विद्यालय नगएको भटिएको छ । ती सबै बालबालिका शारीरिक, मानसिक, संवेगात्मक तथा सामाजिक अवस्थावाट अशक्त भएको अवस्था छ । ०-१४ वर्ष सम्मका बालबालिका २५९९ जना रहेका छन् । जुन कुल जनसंख्याको १५.८४% हुन आउँछ । यसरी ५ वर्ष भन्दा मुनिका बालबालिकालाई शारीरिक, मानसिक तथा संवेगात्मकरूपमा स्वस्थ बनाउन र पूर्ण बनाउन नेपाल सरकारले प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्रको स्थापना गरेको छ । जसमा छान्ना क्षेत्रको विवरण हेर्दा गडरायमा ४, पाटादेवलमा ५, कालुखेतीमा १०, माझगाउँमा १०, लामातोला ४ र पौवागढीमा ५ गरी जम्मा ३८ बालविकास केन्द्रहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । यस्ता वा.वि.के. लाई व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउन सहयोगी कार्यकर्तालाई तालिम र प्रभाकारी अनुगमन गर्ने सयन्त्रको विकास गर्न जरुरी देखिन्छ ।

३.४.७ : उपेक्षित उत्पीडित, दलित तथा जनजातिको स्थिति

छान्ना क्षेत्र बहुजाति बहुसांस्कृतिक क्षेत्र हो । यहाँ छेत्री, बाहुन, खड्का, थापा, सिंह, रावत, दमाई आग्नी, सार्की, कार्की, सुनार, खाती, विष्ट, खत्री, उपाध्याय, रावल, चदारा आदि अनेकौ जातजातिहरू बसोवास गर्दछन् । यस क्षेत्रमा जातीय विभेद अँभैपछि विद्यमान छ । सामाजिक भेदभाव र छुवाछुत जस्ता समस्याले उपेक्षित, उत्पीडित तथा दलित वर्गको सामाजिक, आर्थिक अवस्था कमजोर रहेको पाइन्छ । यसका साथै राजनैतिक क्षेत्रमा यी वर्गको सहभागिता एकदम न्यून रहेको छ । वर्तमान अवस्थामा विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी संघसंस्थाहरूवाट सञ्चालित सचेतनाका कार्यक्रम, सशक्तिकरणका कार्यक्रम एवं सामुदायिक विकासको नीतिले केही सुधार भएको भएतापनि महिला, अशक्त, दलितहरूको सर्वाङ्गीण विकास भने हुनसकेको छैन । यस्ता वर्गको विभिन्न स्रोत साधन, सार्वजनिक सेवा, राजनीतिक

क्षेत्रको सहभागितामा खासै पहुँच पुगको छैन । छान्ना क्षेत्रमा कुल जनसंख्या मध्य ३४९९ जना अर्थात २९.४६% दलितको संख्या रहेको छ । यो समुदाय अन्य समुदाय भन्दा शैक्षिक,आर्थिक,सामाजिक, रोजगार तथा राजनैतिक क्षेत्रको सहभागितामा पछाडी परेको अवस्था विद्यमान छ । यस क्षेत्रमा जनजातिको संख्या जम्मा ३३ जना रहेको छ । यो समुदायको अवस्था भने अन्य समुदाय सरह नै रहेको अवस्था छ ।

त्यस्तै अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई पनि अन्य व्यक्ति: सरह राज्यको मूलधधारमा ल्याउन नेपाल सरकार रअन्य संघसंस्थाहरुवाट भए गरेका उत्थानका कार्यक्रमवाट केही हदसम्म सुधार आएको पाइएता पनि उनीहरुको सर्वाङ्गीण विकासका लागि ठोस तथा विशेष कार्यक्रम ल्याई कार्यान्वयनमा ल्याउनु पर्ने आवश्यकता महशुस गर्न सकिन्छ । यस क्षेत्रमा शारीरिक, मानसिक तथा विविध अपाङ्गता भएकाहरुको संख्या गडरायमा ७४ जना,पाटादेवलमा ४२ जना, कालुखेतीमा ४९ जना, माभीगाउँमा ९२९ जना,लामातोला ८३ र पौवागढीमा ६५ जना गरी जम्मा ४२४ जना रहेका छन् । (श्रोत रा.ज.२०६८)

३.५ वन तथा वातावरण

वनको वर्गीकरण

३.५.१.प्रजातिका आधारमा:

यस गाउँपालिकामा प्रजातिका आधारमा कोणधारी, चौडापाते र मिश्रित वन पाईन्छन ।

३.५.२. हावापानी र उचाईका आधारमा

तालिका नं.५२

हावापानीको किसिम	उचाई मि.	मुख्य प्रजातिहरु
Sbtropical	१०००-२०००	खोटे/गोत्रे सल्ला,उतिस,खरी आदि
Lteperate	२०००-२७००	गोत्रेसल्लो,,ठिंगेसल्ला
Uteperate	२७००-३०००	लौठसल्ला,गुराँस,ठींगेसल्ला
Sbdpine	३०००-४०००	लौठसल्ला,गुराँस,धुपि,भोजपत्र
Apine	४०००-५०००	भोजपत्र,धुपि आदि

स्रोत: जिल्ला पार्श्वचित्र २०७०

वन सम्बन्धि विवरण:

यस खप्तड छान्ना गाउँपालिकाको धरातलीय स्वरूप असमान रहेको छ । त्यसैगरी यहाँको हावापानीमा पनि विविधता पाइन्छ । शीत, अर्धोष्ण र उष्ण क्षेत्रमा विभाजित यस गाउँपालिकाको माटो बलौटे, दोमट, रातोमाटो, चिम्टाइलो,कालो महत्वपूर्ण छन् । यस क्षेत्रको मुख्य नदी जडारीगाड रहेको जुन विचभागवाट वगेको छ भने अन्य स-साना खोलाहरु उत्तर र दक्षिणवाट मिसिन पुगेका छन् ।

कोणधारी,चौडापाते,पतभर तथा मिश्रित वन पाइने यस गाउँपालिकामा भोजपत्र,धुपी, लौठसल्ला, गुराँस, ठिंगेसल्ला, पाँगर, उतिस,गोत्रेसल्ला,खोटेसल्ला,काफल,डिम्मर,टुनी,ओखर, आदि विरुवाहरु पाइन्छन । वन पैदावरमाअमला, रीठा,सतुवा,कटुकी, भ्याऊ,विषजरा,भिरंगीराज, लालीगुराँस,ओखर,भुलो,पाखनवेद,खिरौला,टुना(लिस्सी),लोक्ता, च्याउ प्रचुर मात्रामा पाइन्छन ।

२०४० सालमा जिल्ला वन कार्यलयको स्थापना भए पछाडी इलाका वन कार्यालय छान्नाको स्थापना भएको छ । सहायक वन अधिकृत लगायत जम्मा ६ जना कर्मचारी रहनुपर्ने यो इलाका कार्यालयमा जम्मा ३ जना कर्मचारी रहेका छन् । विविध भौगोलिक अवस्था भएको यो क्षेत्र एक प्राकृतिक सौन्दर्यले भरीपूर्ण क्षेत्र हो । विभिन्न प्रकारका वन्यजन्तु तथा चराचुरुगीं अनि थरिथरिका फलफुल वोटविरुवा भाडी बुट्यान र खेतीयोग्य फाँट भएको यो क्षेत्र जनसंख्या वृद्धिको कारण रुख विरुवा काट्ने, छाडा चरिचरन, खोरिया खेती र वृक्षरोपण नगर्दा तथा वनविनास नरोकिदा क्रमशः यस क्षेत्रको सुन्दरता घट्दै गएको देखिन्छ ।

विग्रदै गएको वनको स्थिति सुधार गर्नका लागि सामुहिक जनचेतना अभिवृद्धि गर्नुपर्ने, कबुलियती, नीजि, तथा सामुदायिक वन विकासमा ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ भने अर्कोतिर दीगो वन विकासकालागि जडीबुटी खेती,जडीदुटी प्रशोधन केन्द्र आदि स्थापनागरी वन संरक्षणमा नयाँढंगले व्यवस्थापन गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।

यस गाउँपालिकामा गैह्रकाष्ट वनपैदावर पनि रहेका छन् । जस्तै,अतिस, अफिम,अल्लो, आरु, ओखर, आँप,अमला, असुरो, अरिण्डो, अपमार्गी,आकाशवेली,अयार, ऐसेडो,इसमगोल, उन्यू,ऐंसेलु, ऐंजेरु, कपास, कचुर,काफल,काप्रो, कालो कचुर, केतुकी, कोइरालो, कुकुरदाइनो, कुरीलो, कण्ठकारी, कटुकी, करवीरे फुल, काकडी, काँश, कुश, काली निउरो, खिरो, खैर, सरिक, खोटे सल्लो, गुर्जो, गुच्छी च्याउ, गोब्रे सल्लो, गुराँस, गिठा, घण्टी फूल, गलिकाँको, ब्राम्हणी, घिउकुमारी,चरिमरी, चिराइतो, चुत्रो, चमेली फूल, जटामसी, किर्मुडो,टुनी,टिम्मुर, तितेपाती, तुलसी,टुकीफूल, भुलो, ताराचुक,तेजपात, देवदार, वाघवेली,दाडीम, धुपजडी, सिमल,नागवेली, पिपल, भिडाइती, प्याउली,हत्ताजडी, पदमचारो, पैँयु, पाँगर, वाँस, वकाइनो, वोभो, वायोजडी, कोला, वैँस, भाकामिलो, वाँको, मछाइनो ,मलायो, भोजपत्र, भुतकेश, मेल, मजेठो, पुदिना,मसला, रिठा, रुइनो, मर्सि, वाँजखोटो, लाटेवाँभ्र, लेकलौँठ,भाँगा मिलो लाटेटिमु, लालचन्दन, सिमल, सयपत्री, हजारी, सतुवा, सिँउडी,च्याउ,हरडो, मरडो,हलले, आदि पाइन्छन ।

यस क्षेत्रमा चितुवा,स्याल,वाँदर, लंगुर, घोरल, मृग,मलीसाप्रो,न्यारीमुसो,कस्तुरीमृग, भालु,हिमचितुवा,वाँदेल, फ्याउरो आदि स्तनधारी जन्तुहरु पाइन्छन ।त्यसैगरी पानीहाँस, डाँफे, मुगल, चिल, कालो गिद्ध, सेतो गिद्ध, भ्याकुर,हुकुर, कालिज,आदि चराहरु पाइन्छन ।

३.५.३: वन क्षेत्रको स्थिति

हावापानी र उचाईमा भएको विविधताका कारण यस गाउँपालिकामा पनि विविध प्रकारका वनस्पतिहरु छन् । बझांग जिल्लामा आ.व. २०७०/०७१ सम्म जम्मा ३४३ सामुदायिक वनहरु हस्तान्तरण गरिएका भएता पनि १९२ वनहरु अर्थात ५६% मात्र वनहरु जिल्ला अनुगमनको दायरामा रहेका पाईन्छन । जस मध्य यस खप्तड छान्ना गाउँपालिकामा निम्न सा.वनहरु रहेका छन् ।

तालिका नं.५३

सि.नं.	सामुदायिक वनको नाम	ठेगाना	ई.व.कार्यालय
१	महाँलिंग वाठपाला	लामातोला-४,५,६	छान्ना
२	डाँडागाउँ शैलेश्वरी	पौवागढी-१	„
३	भगवती सल्लेरी	गडराय-१-५	„
४	नुवापानी वाचपान्नेथलो	पौवागढी-९	„
५	वान्ता	पौवागढी-८	„
६	पालेपातल	गडराय-१-६	„

७	लहरे	गडराय-९	„
८	पारीमेला	पौवागढी-९	„
९	टिकागढी महिला	लामातोला-१	„
१०	वेडेभुवा	कालुखेती -२ र३	„
११	जगदम्वा	पौवागढी-८	„
१२	मुथिमेलो	लामातोला-६	„
१३	विनायक	गडराय-९	„
१४	डोठेखोला	कालुखेती	„
१५	गजन्थलो	लामातोला	„
१६	मष्टादेव	कालुखेती	„
१७	थालासल्लेरी	गडराय	„
१८	गर्वे	माभीगाउँ	„
१९	मैलाको मेला	कालुखेती	„
२०	मष्टा	गडराय	
२१	गोर्खालोटे „	गडराय	

स्रोत: वभाङ्ग जिल्ला पार्श्वचित्र २०७०

नोट: खप्तड रा.नि.को वफरजन क्षेत्रका सामुदायिक वनहरुको विवरण राख्न बाँकी रहेको ।

३.५.५: वन उत्पादन तथा सामुदायिक सहभागिता

वनसंग सम्बन्धित उद्योगहरु

तालिका नं.५४

सि.नं.	उद्योगको नाम	ठेगाना	सम्बन्धित व्यक्तिको नाम
१	खत्री फर्निचर उद्योग	माभीगाउँ	वलराम खत्री
२	विरजीत थापा पुवारवंशी फ.उ.	पाटादेवल	गणेशवहादुर थापा
३	पवित्रा फ.उ.	„	धर्मराज थापा
४	सुर्मा ब्रोदर फ.उ.	कालुखेती	रतनवहादुर थापा
कागज उद्योग			
१	प्रगतिशील खप्तड हाते कागज उद्योग	„	लोकेन्द्र सिंह
२	कालिका नेपाली „ „ „	गडराय	कृष्ण खड्का
३	खप्तड त्रिवेणी सिस्नु पाउडर उद्योग	माभीगाउँ	लालवहादुर रावल

स्रोत: वभाङ्ग जिल्ला पार्श्वचित्र २०७०

३.५.६: वन पैदावरको माग तथा आपूर्तिको अवस्था

यस क्षेत्रको वन पैदावरको माग काठ र दाउराकोरुपमा माग भईरहेको र सो अनुसार आपूर्ति नभएको अवस्था छ । वन व्यवस्थापन, संरक्षण र विकासका लागि एक ठोस योजनावद्ध कार्यक्रम तथा नीति निर्माण र कार्यान्वयन नहुने हो भने यो समस्या दिन प्रतिदिन विकराल हुँदै जाने कुरामा कुनै विवाद छैन ।

३.५.७: विपद व्यवस्थापन

छान्ना क्षेत्र विपदका दृष्टिकोणले जोखिमपूर्ण नै देखिन्छ । विशेषगरी वाढी,पहिरो, महामारी रोग, भिरपाखावाट खस्ने,आगलागी जस्ता घटनाहरु यस क्षेत्रमा घट्ने गर्दछन । यस्तो विपदवाट प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षरूपमा बालबालिका,महिला,दलित विपन्न वर्ग प्रभावित हुने गर्दछन । साथै भौतिक संरचनामा क्षति,खाद्य सुरक्षा,आवास,शिक्षा, खानेपानी,स्वास्थ्य आदिमा यसको प्रभाव पर्ने गरको पाइन्छ । यस क्षेत्रमा विगतमा भएका विपदवाट भएका मानवीय क्षति र भौतिक क्षति तथा त्यसवाट भएको संकटाभिमुखताका आधारमा प्रकोप जोखिम विश्लेषण गरिन्छ । यस क्षेत्रमा हुने विपदका घटनाको विश्लेषण निम्नानुसारको तथ्यांकवाट पनि गर्न सकिन्छ ।

तालिका नं.५५

गा.वि.स को नाम	संभावित प्रकोपको प्रकार									विगतमा विपदको प्रभाव	संकटको स्तर	
	वाढी पहिरो	हुरीवतास	आगलागी	भाडापखाला	असिना	खडेरी	सडक दुर्घटना	भूकम्प	हिमपात			
पौवागढी	५	२	१	३	१	४	१	१	१	बाढीद्वारा जमिन कटान	मध्यम	
लामातोला	५	२	१	२	१	४	१	१	१	बाढीद्वारा जमिन कटान	मध्यम	
माभिगाँउ	५	२	१	३	१	१	१	१	१	बाढीद्वारा जमिन कटान	मध्यम	
कालुखेती	४	२	१	३	१	१	१	१	१	बाढी प्रत्येक वर्ष	मध्यम	
पाटादेवल	३	३	२	३	१	३	१	१	१	असिनाले वाली नाली नष्ट	मध्यम	
गडराय	२	२	२	४	१	२	१	१	२	आगलागीबाट १को मृत्यु, असिनाले वाली नाली नष्ट	मध्यम	
जम्मा	२४	१३	८	१८	६	१५	६	६	७			

स्रोत: वभाङ्ग जिल्ला पार्श्वचित्र २०७०

अध्याय ४: गुरुयोजनाको दूरदृष्टि () निर्धारण

यो गुरु योजनाको अवधि २५ वर्ष (२०७५ – २१००) हुनेहुँदा त्यसभित्र ५ वटा आवधिक योजना र २५ वटा वार्षिक कार्यक्रमहरू पर्दछन् त्यसैले यस अध्यायमा बिषयगत रूपमा चुनौती र अबसरहरूको निक्काल गरि दूरदृष्टि निर्धारण गरिएको छ यी दूरदृष्टिहरूलाई आवधिक योजनामा परिमाणात्मक रूपमा लक्ष बनाइने छ त्यो लक्षलाई वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रममा योजनाको रूपमा समाबेस गरिने छ

योजना कार्यान्वयनको क्रममा त्रैमासिक प्रगती समीक्षा मार्फत के कति उपलब्धि हासिल भयो भन्ने थाहा हुनेछ अर्को वर्षको बजेट तथा कार्यक्रम निर्धारण गर्ने क्रममा अघिल्लो वर्षको उपलब्धि र सिकाइलाई दृष्टिगत गरि आगामी वर्षको लक्ष्यलाई परिमार्जन गर्न सकिनेछ यहि क्रमबाट अघिल्लो आवधिक योजनाको उपलब्धि र सिकाइलाई दृष्टिगत गरि आगामी आवधिक योजनाको लक्ष्यलाई परिमार्जन गर्न सकिनेछ यस प्रक्रियाको आधार वर्ष भने २०७५ साल हुनेछ यहि कुरालाई ध्यानमा राखी बिषयगत दूर दृष्टि निर्धारण गरिएको छ

१. भू उपयोग

प्रमुख क्षेत्रहरू	चुनौती	अवसर	दूरदृष्टि
खसड क्षेत्रको संरक्षण	खसड क्षेत्रको बिनाश भएमा त्यस क्षेत्रको जल, जमिन र जंगलमा प्रतिकूल असर पर्न सक्ने	<ul style="list-style-type: none"> खसड क्षेत्रको दिगो विकासले त्यस क्षेत्रको उन्नतीमा टेवा पुग्ने पुरानावनपैदावार र जडिबुटीको संरक्षणबाट आर्थिक उन्नती हुन सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> खसड क्षेत्रको बन संरक्षण गर्ने, चरिचरण रोक्ने, पर्यटन ब्यवसायलाई योजनाबद्ध रूपमा बिकास गर्ने
बन संरक्षण	<ul style="list-style-type: none"> बन पैदावारको बढ्दो माग मोटर बाटोको पहुचले बन मासिने भय 	पर्ती जग्गा र खोला किनारमा बन जंगल बडाउन सकिने सम्भावना	<ul style="list-style-type: none"> भइ रहेको बनलाई ब्यबस्थित र घना बनाउने पर्ती र खोला किनारका खाली जग्गा लाई उपयोग गरि जंगल बढाई रोजगारी तथा

			<p>आम्दानीका अबसर बढाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> ● जडिवुटी प्रवर्धन तथा प्रसोधन सम्बन्धी नीति नियम बनाइ लागु गर्ने
बन्य जन्तु संरक्षण	बनको बढ्दो अतिक्रमणले बन्यजन्तु तथा चराहरु मासिने खतरा	दुर्लभ बन्यजन्तु तथा चराहरु पाइने हुदा पर्यटन विकास मा टेवा पुग्ने	<ul style="list-style-type: none"> ● बन्यजन्तु संरक्षणमा जनचृतनामुलक नीति नियम बनाइ लागु गर्ने ● कस्तुरी मृग संरक्षणमा पहल गर्ने ● चोरि सिकारी निषेध गर्ने
भू संरक्षण	<ul style="list-style-type: none"> ● बढ्दो पहिरो र बाडी ● बढ्दो डोजरको प्रयोग 	भू संरक्षणका कार्यक्रमबाट रोजगारी बडाउन सकिने	गह्वासुधार, पहिरो जाने क्षेत्रमा पर्खाल, तटबन्ध निर्माण, वृक्षारोपण
नदी संरक्षण	<ul style="list-style-type: none"> ● जडारी गाड को किनार को बढ्दो सहरीकरणले नदी प्रदुषित हुदै गरेको ● सडक विस्तारले अन्य गाडहरु पनि असुरक्षित भएको 	योजना बध्द रुपमा सहर निर्माण	<ul style="list-style-type: none"> ● सडक निर्माणगर्दा आवश्यक संरचना अनिवार्य रुपमा बनाउने ● सहर बाट निस्कने फोहोर व्यवस्थापन ● नदीका किनारहरुमा वृक्षारोपण गर्ने
माटो संरक्षण	<ul style="list-style-type: none"> ● पहिरो र भू स्खलनले माटोको उर्बरा शक्ति घट्दै गएको ● माटोको संरक्षण 	माटो परिक्षण गरि पोषण दिन सकिने	<ul style="list-style-type: none"> ● जैविक, गोठमल जस्ता उपाय हरू बाट माटोको उर्बरा शक्ति बढाउने ● स्थानीय सरकारले

	गर्ने जनचेतनाको अभाव		जैविक नीति वानइ लागु गर्ने
--	-------------------------	--	-------------------------------

२. जनसंख्या

प्रमुख क्षेत्रहरू	चुनौती	अबसर	दूरदृष्टि
जनसंख्या वृद्धि नियन्त्रण	हालको १.६१% को जनसंख्या वृद्धि दरलाई नियन्त्रण गर्नुपर्ने	स्वस्थ र सुखी परिवारको विकास हुनेर आर्थिक भार कम हुने	<ul style="list-style-type: none"> चेतना, परिवार नियोजनका साधनको पहुच र बाल सुरक्षामा पहल गर्ने दुईवटा भन्दा वढि सन्तान जन्माउने दम्पतीलाई राज्यको सुविधा नदिने नीति वनाउने वालबिवाह रोक्ने
रोजगारी सृजना	<ul style="list-style-type: none"> रोजगारीका लागि भारत जाने प्रवृत्ति युवाहरु नहुदा कृषि लगायत विकास योजना प्रभावित 	<ul style="list-style-type: none"> गाउँमै नयाँ रोजगारीका अबसर हरु सृजनागर्ने पहल गर्ने ब्यबसायीक कृषिको अवधारणा लागु गर्ने . 	विकासलाई निर्माण मा मात्र सिमित नगरी उत्पादन वृद्धि, बजारको खोजि, प्रशोधन, निर्यात जस्ता क्षेत्रहरुको खोजि, लगानी र पहल गर्ने
बृद्ध-बृधाको संरक्षण	बृद्ध-बृधाको परिवार भित्र बाट संरक्षण तथा सुलभ उपचार को अभाव	बृद्ध भत्ताले जीवनयापनमा सहज	<ul style="list-style-type: none"> बृद्ध भत्ताको पहुच सबैमा पुर्याउने स्वास्थ्य बिमाको पहल निशुल्क स्वास्थ्य उपाचार गर्न नीति बनाउने ध्यान शिविर

			बनाउने
अपाङ्गहरूको संरक्षण	अपाङ्गहरूको परिवार भित्र बाट संरक्षण तथा सुलभ जीवन यापनमा समस्या	अपाङ्ग भन्नाले जीवनयापनमा सहज	<ul style="list-style-type: none"> अपाङ्ग भन्नाको पहुच सबैमा पुर्याउने पुनर्स्थापना केन्द्र खोल्ने संरचनाहरू निर्माणगर्दा अपाङ्ग मैत्री बनाउने
महिला विकास	<ul style="list-style-type: none"> महिला बिकासको लागि विशेष पहल चाहिने छाउपडी, बोक्सी जस्ता अन्धविश्वास हटाउनुपर्ने 	समग्र विकासको लागि महिलालाई समाजको मूलधारमा ल्याउनुपर्ने	<ul style="list-style-type: none"> महिला बिकासको लागि विशेष पहल गरिने महिला हिंसा बिरुद्ध कडा नियम बनाउने लैंगिक समानताकायम गर्न सम्पत्ती र स्वामित्वमा महिलाको अधिकार स्थापना गर्ने नीति बनाउने

३. कृषि/पशु बिकाश

प्रमुख क्षेत्रहरू	चुनौती	अबसर	दूरदृष्टि
खाध्य सुरक्षा	<ul style="list-style-type: none"> बहुसंख्यक जनता खाध्य सुरक्षाको रेखाभन्दा तल रैथाने बालीहरू मासिदै उर्बर खेतहरूबाट 	खाली रहेका जमिनको प्रयोगबाट उत्पादन बडाउन सकिने	<ul style="list-style-type: none"> स्थान विशेषको उत्पादनमा जोड रैथाने बालीहरू संरक्षण उर्बर भूमिहरूको संरक्षण

	सडक निर्माण र सहरीकरणले खाध्य अरु बढ्ने		<ul style="list-style-type: none"> माटो परिक्षण गरि बाली छनौट गर्ने छाडा चौपायाको नियन्त्रण रैथाने बाली संरक्षण गर्नेलाई पुरुस्कारको व्यवस्था
कृषि जैविक बिबिधता	भौगोलिक विविधतालाई हेरेर कृषि विकास गर्नु पर्ने	स्थान विशेषको कृषि उत्पादन गर्न सकिने	<ul style="list-style-type: none"> स्थान विशेषको उत्पादनमा जोड दिने
कृषि जन्य उद्योगको बिकाश	सम्भावित क्षेत्रको पहिचान, प्रबिधि र पुँजीको अभाव	बाटो र बिजुली उपलब्ध भइ सकेकोले उधोगीहरु आकर्षित हुन सक्ने	<ul style="list-style-type: none"> सम्भावित क्षेत्रको खोजि गर्ने उधोगीलाई आकर्षण गर्ने नीति बनाउने बिधुतबाट चल्ने उध्योगको क्षमता बढाउने
बागबानी विकास	ज्ञान र प्रबिधिको अभाव उत्पादित बस्तुको बजारीकरण	खाली जमिन लाई उपयोग गरि आमदानी र रोजगारीको अवसर बढ्न सक्ने	<ul style="list-style-type: none"> गाउँपालिका स्तरमा ज्ञान र प्रबिधिलाई विकास गरि संस्थागत गर्ने उत्पादित बस्तुको गुणस्तर बृधि गरि बजारमा प्रतिस्पर्धि बनाउने गुणस्तरीय बिउ बिजन भित्राई नर्सरी बढाउने कोल्डस्टोरको व्यवस्था गर्ने
पशु/पंक्षी बिकाश क्षेत्र	पशु/पंक्षी बिकाशको उत्तम क्षेत्र भए पनि गति लिन नसकेको	बाटो र बिजुली उपलब्ध भइ सकेकोले आधुनिक प्रबिधि प्रयोग गरि विकास गर्न सकिने	<ul style="list-style-type: none"> बिभिन्न जातका पशु पंक्षीको लागि आधुनिक सुबिधा उन्नत जातको घास

			<p>तथा डाले घास को विकास तथा विस्तार</p> <ul style="list-style-type: none"> • पशु स्वास्थ्य सुबिधा • बजारको खोजि तथा प्रबर्द्धन
पशु/पंक्षी जन्य उद्योग	सहरीकरण संगै पशु/पंक्षी का सामाग्रीहरुको माग बढेता पनि सो अनुरूप आपूर्ति हुन नसकेको	बढ्दो मागले उत्पादनको सम्भावना बढाएको	<ul style="list-style-type: none"> • सम्भावित क्षेत्रको खोजि गर्ने • उधोगीलाई आकर्षण गर्ने नीति बनाउने • मूल्य दर सम्बन्धि कार्य नीति बनाउने • छाला प्रशोधन केन्द्रको स्थापना गर्ने

४. बस्ति विकास

प्रमुख क्षेत्रहरु	चुनौती	अबसर	दूरदृष्टि
बस्ति विकास	आबासको परम्परागत शैली	आबासको आधुनिकीकरण गर्न सक्ने संभवाना	<ul style="list-style-type: none"> • बस्तीलाई सरसफाई र सुबिधायुक्त बनाउने • बस्ति विकासको स्पस्ट नीति बनाउने
सहरीकरण	<ul style="list-style-type: none"> • सडकको पहुच संगै सहरीकरण तिब्र हुदै • योजना बिहीन सहरीकरणले प्रदुषण बढ्दै 	भर्खरै सुरु भएकाले योजनाबद्ध सहरीकरण गर्न सम्भव	सहरीकरणलाई योजनाबद्ध बनाउन स्पस्ट नीति बनाउने

५. उद्योग तथा व्यापार

प्रमुख क्षेत्रहरु	चुनौती	अबसर	दूरदृष्टि
घरेलु उद्योग	<ul style="list-style-type: none"> • दर्ता भएका घरेलु उद्योगहरु राम्ररी चलन नसकेका • निर्वाहमुखी 	<ul style="list-style-type: none"> • कच्चापदार्थ को प्रचुरता • उद्योगको लागि बाताबरण तयार 	<ul style="list-style-type: none"> • उद्योग स्थापना र संचालन गर्ने आकर्षक सहूलियत दिन स्पस्ट नीति बनाउने

	मानसिकता	भएको	<ul style="list-style-type: none"> स्थानीय दक्ष्य जनशक्ति तयार गर्ने
ठुला उद्योग	ठुलो पुँजी आकर्षण गर्न नसकिएको	कतिपय खनिज पदार्थ पाइने संभवाना	<ul style="list-style-type: none"> उद्योग स्थापना र संचालन गर्ने आकर्षक सहुलियत दिन स्पस्ट नीति बनाउने खरीढुँगा र केतुकीउद्योगकोस्थापना गर्न आकर्षण गर्ने
जडीबुटी संकलन तथा प्रशोधन	<ul style="list-style-type: none"> यहाँ पाइने जडीबुटीहरूको ब्यापारिक सम्भाव्यता बिषयमा अध्ययन नभएको स्थानीय स्तरमा जडीबुटी संरक्षणको ज्ञान नभएको 	प्रचुर मात्रामा पाइने हुदा ब्यापारिक स्तरमा गर्न सकिने	<ul style="list-style-type: none"> स्थान बिशेषमा उत्पादन हुनसक्ने जडीबुटीको प्रबर्धन गर्ने जडीबुटी संकलन तथा प्रशोधनलाई योजनाबद्ध ढंगले अगाडी बडाउन स्पस्ट नीति बनाउने जडीबुटी उद्योग स्थापना गर्न आकर्षण गर्ने
व्यापार	<ul style="list-style-type: none"> गुणस्तरीय बजारको अभाव आयातित सामग्रीको बाहुल्यता 	सडकको पहुचले स्थानीय कृषि तथा पसुजन्य सामाग्रीहरूको माग बढेको	<ul style="list-style-type: none"> स्थानीय सामाग्रीहरूको प्रशोधन तथा बजारीकरण गर्ने स्पस्ट नीति बनाउने स्थानिय उत्पदंलाई बढावा दिने
प्रशोधन तथा भन्डारण	उत्पादित बस्तुहरूलाई	प्रसोधित बस्तुहरू तयार	ठुलो क्षमताका प्रशोधन

	उचित प्रशोधन गरि भन्डारण गर्ने नसक्दा नस्ट हुने सम्भावना	गर्न सकिए बजारमा उचित मुल्य पाउने सम्भावना	तथा भन्डारण गर्ने उधमीहरुलाई आकर्षण गर्ने
--	--	--	---

६. पर्यटन

प्रमुख क्षेत्रहरु	चुनौती	अबसर	दूरदृष्टि
पर्यटन ब्यबसाय	पर्यटनलाई व्यावसायिक रुपमा अगाडी बडाउन नसकिएको	<ul style="list-style-type: none"> पर्यटकीय गन्तव्यहरुको प्रचुरता धार्मिक तथा ऐतिहासिकसम्पदा हरुको प्रचुरता 	पर्यटनलाई रोजगारी र आमदानी बडाउने अबसर को रुपमा नीति र योजना बनाउने होमस्टे प्रवर्धन गर्न आकर्षण गर्ने
होटल ब्यबसाय	पर्यटक बस्ने स्तरका होटल नभएको	होटलमा लगानी गर्ने अबसर बढेको	<ul style="list-style-type: none"> होटलमा लगानी गर्ने आकर्षण बडाउने प्रांगारिक र रैथाने खानेकुराको बढावा दिन होटलहरुलाई प्रोत्सहन गर्ने

७. वित्तीय संस्थाहरु

प्रमुख क्षेत्रहरु	चुनौती	अबसर	दूरदृष्टि
सहकारी	सहकारीलाई समुदाय तहको पुँजी परिचालन गर्ने संस्थाको रुपमा विकास गर्नुपर्ने	सहकारी संस्थाको दर्ता र अनुगमन गर्ने अधिकार गाउँ पालिकालाई दिएकाले यसमा पहल गर्न सकिने	सहकारी संस्था हरुलाई सेयर सदस्यहरुको अर्थपूर्ण सहभागितामा संचालन गर्ने नीति लिने
लघुवित्त संस्था	कतिपय लघुवित्त संस्थाहरुले चर्को ब्याज	लघुवित्त संस्थाको अनुगमन गर्ने	लघुवित्त संस्थाहरुलाई सुलभ दरमा पुँजी

	र अन्य अदृश्य रकम वसूल गर्ने गरेको आरोप	अधिकार गाउँ पालिकालाई दिएकाले यसमा पहल गर्न सकिने	प्रबाह संस्थाको रूपमा संचालन गर्ने नीति लिने
बैंक	दुर्गम क्षेत्र भएकोले ठुला बैंक आकर्षित नहुने	व्यापार र उत्पादनका अवसरहरू बढ्दै जाँदा बैंकहरूले अवसर पाउने	<ul style="list-style-type: none"> • ठुला बैंकहरूलाई शाखा कार्यालय खोल्न आकर्षित गर्ने • बैंकिंग कारोबारलाई सहजहुने गरी संचारमा लगानीगर्ने

८. यातायात

प्रमुख क्षेत्रहरू	चुनौती	अबसर	दूरदृष्टि
सडक यातायात	<ul style="list-style-type: none"> • सडक निर्माणले उब्जाउ भूमि घटेको • बजेटको ठुलो हिस्सा सडक निर्माण र मरम्मतमा खर्च हुने 	<ul style="list-style-type: none"> • उन्नतिको अबसर खोलेको • सडकको उपलब्धता ले उद्योग ब्यापार बढ्न सक्ने 	<ul style="list-style-type: none"> • गुणस्तरीय सडक निर्माण गर्ने • सडकको उपयोग स्थानीय उत्पादन, प्रशोधन र निर्यात बडाउन पहल गर्ने
मोटरबाटोको पुल निर्माण	११ वटा पुलहरू निर्माण गर्नु पर्ने	पुलको निर्माणले सडक गुणस्तरीय र भरपर्दो हुने	पुल निर्माणको लागि प्रदेश तथा संघि सरकार सँग पहल गर्ने
झोलुङ्गे पुल	५ वटा निर्माण तथा मर्मत गर्नु पर्ने	झोलुङ्गे पुलले खोलाका दुवै किनारका बासिन्दालाई जोड्ने काम गर्छन	आबस्यक झोलुङ्गे पुल निर्माण र निरन्तर मर्मत कार्य जारी राखिने
गोरेटो घोरेटो निर्माण तथा मर्मत	बिभिन्न गाउँ बस्ति जोड्ने गोरेटो घोरेटो निर्माण तथा मर्मत गर्नु	गाउँ बस्ति हरूमा सामग्री पठाउन तथा उत्पादन संकलन गर्न	बिभिन्न गाउँ बस्ति जोड्ने गोरेटो घोरेटोको पहिचान गरि निर्माण

	पर्ने	सकिने	तथा मर्मत गर्ने
--	-------	-------	-----------------

९. दूर संचार

प्रमुख क्षेत्रहरू	चुनौती	अबसर	दूरदृष्टि
मोबाइल/इन्टरनेट	टावर नभएर सबैठाउँमा सेवा नपुग्ने	टावर निर्माण गरेर ग्राहक/ब्यापार बडाउन सकिने	<ul style="list-style-type: none"> सेवा प्रदायकलाई टावर निर्माण गरेर ग्राहक/ब्यापार बडाउन प्रेरित गर्नु पर्ने भैरहेका टावरहरूलाई राम्रोब्यबस्थापन गर्न अनुगमन गर्ने
हुलाक सेवा	मोबाइल/इन्टरनेटको उपलब्धताले हुलाक ओझेलमा परेको	हुलाक सेवा गाउँ घरको भरपर्दो संचारको साधन बन्न सक्ने	हुलाक सेवालाई प्रबर्द्धन गर्ने

१०. उर्जा विकास

प्रमुख क्षेत्रहरू	चुनौती	अबसर	दूरदृष्टि
बिधुत सेवा	भैरहेका बिधुतगृहहरूको स्तर बडाएर सबै गाउँ हरूमा बिधुत पुर्याउने	प्रचुर पानीको उपलब्धता ले बिधुतको क्षमता बडाउन सकिने	<ul style="list-style-type: none"> राष्ट्रिय प्रसारण लाइनसँग जोड्ने सबै घरदैलोमा बिधुत पुर्याउने गाउँपालिकाभित्र उत्पादन हुने सबै बिधुतलाई एकै ठाउँमा जोडी आवश्यकता भन्दा बढी बिक्री गरि आम्दानी बढाउने
सौर्य/हावाबाट उर्जा	दूर दराजमा बैकल्पिक	कतिपय एकान्त ठाउँ	संभवानाको पहिचान गरि

	उर्जा खोजनुपर्ने	वा बस्तीमा सौर्य/हावाबाट उर्जा उत्पादन गर्न सकिने	आवश्यक उपाय खोज्ने
पानी घट्ट	पानी घट्टहरू लोप हुदै गएको	स्थानीय स्रोत र साधन लाई अरु ब्यवास्थित गरि स्थानीय रोजगारी बढाउन सकिने	<ul style="list-style-type: none"> दुर्गम स्थानमा पानी घट्ट निर्माण गर्न आकर्षित गर्ने भैरहेका पानीघट्ट ब्यबस्थापन सम्बन्धि नीति निर्माण गर्ने

११. खानेपानी तथा सरसफाई

प्रमुख क्षेत्रहरू	चुनौती	अबसर	दूरदृष्टि
खानेपानी को उपलब्धता	<ul style="list-style-type: none"> सबै बस्तिहरूलाई खानेपानी पुर्याउन नसकेको सडक र सहरीकरणले खोला दूषित हुदै गरेको 	स्वच्छ खानेपानीले जीवनस्तर बडाउन सकिने	सबै बस्तिहरूमा खानेपानी सेवा बिस्तारगर्ने नीति लिने
ढल निकास	खोला निकट बढेको सहरीकरणले ढल निकास अत्यावश्यक बन्दै गरेको	योजनाबध ढल निकास ले शहर ब्यबस्थित हुने	प्रतेक शहर/बजारमा ढल निकास अनिवार्य गर्ने
शौचालय	शौचालय निर्माण र प्रयोग चुनौतीपूर्ण	खुला दिशामुक्त क्षेत्र घोषणा भएको	शौचालय निर्माण र प्रयोगबारे जनचेतना प्रचार प्रसार गर्ने

१२. सिंचाई

प्रमुख क्षेत्रहरू	चुनौती	अबसर	दूरदृष्टि
सिंचाई कुलो	नदी कटान र पहिरोले कुलोहरू भत्किने	सिंचाईकुलोको उपलब्धता ले कृषि उत्पादन बडाउन सकिने	<ul style="list-style-type: none"> २५ वटा सिंचाईकुलो निर्माण गर्ने सिंचाईकुलोको नियमित मर्मत र

			स्तरोन्नति गर्ने नीति लिने
नदी नियन्त्रण	तिब्र बेगमा बग्ने पहाडी नदीहरूका किनारमा मोटर सडक र अन्य संरचना बन्दा नदीले अरु कटान गर्ने	पुर्बाधार निर्माण गर्दा नदी नियन्त्रणलाई पनि संगै लैजान सकिने	पुर्बाधार निर्माण गर्दा नदी नियन्त्रणलाई ख्याल गर्नुपर्ने नीति लिने
पानीको स्रोत प्रबर्धन	स्थानीय स्रोतहरू सुकेर जमिन सुख्खा हुने	स्थानीय स्रोतहरू पुनर्जागृत गर्दा स्थानीय उत्पादन बढ्न सक्ने	पानीको स्रोत प्रबर्धन गर्न विशेष पहल गर्ने

१३. शिक्षा

प्रमुख क्षेत्रहरू	चुनौती	अबसर	दूरदृष्टि
शैक्षिक संस्थाहरूको स्तरोन्नति	१० बिध्यालयको भवन नभएको ७ बिध्यालयको प्रयोगशाला नभएको १५ बिध्यालयको खेलकुद मैदान नभएको	पुर्बाधार बिकाश भएमा शिक्षाको गुणस्तर बडाउन मद्दत पुग्ने	प्राथमिकीकरण गरि पुर्बाधार बिकाश क्रमसः गर्दै लैजाने नीति लिने
शिक्षकको स्तरोन्नति	वृत्ति विकासको स्पस्ट ब्यबस्था नभएको	वृत्ति विकासको ब्यबस्थाले शिक्षाको गुणस्तर बडाउने	वृत्ति विकासको उपाय हरुको ब्यबस्था गर्ने
शिक्षाको गुणस्तर ब्रिधि	शिक्षक- बिद्यार्थीको लगाब, नियमित कक्षा संचालनमा बिध्यालय संचालक समिति लाई सक्रिय गराउनु पर्ने	बिध्यालय संचालक समितिको सक्रियताले शिक्षाको गुणस्तर बढ्नमा मद्दत पुग्ने	बिध्यालय संचालक समिति लाई सक्रिय बनाउने नीति लिने
साक्षरता बडाउने	साक्षरता अभियानले निरन्तरता नहुदा उपलब्धि गुम्ने	साक्षरता अभियान तथा साक्षरताका अन्य उपाय हरु अपनाए निरक्षरता हट्ने	साक्षरता अभियानको निरन्तरता तथा साक्षरताका अन्य उपाय हरु पनि अवलम्बन गर्ने

१४. स्वास्थ्य

प्रमुख क्षेत्रहरू	चुनौती	अबसर	दूरदृष्टि
स्वास्थ्य चौकी	• स्वास्थ्य चौकी को	स्वास्थ्य क्षेत्रको सुधार	स्वास्थ्य क्षेत्रको समग्र

	<ul style="list-style-type: none"> स्तरान्नति गर्नुपर्ने स्वास्थ्य चौकी को संख्या बढाउनुपर्ने स्वास्थ्यकर्मी हरुको स्तर र संख्या बढाउनुपर्ने 	गर्दा जनस्वास्थ्य स्तर वृद्धि हुने	अध्ययन गरि यो क्षेत्रको दीर्घकालीन योजना बनाई कार्वान्ययन गर्ने
प्रजनन स्वास्थ्य सेवा	<ul style="list-style-type: none"> भरपर्दो प्रजनन स्वास्थ्य सेवाको अभावमा गर्भवती महिलाहरुले आवश्यक सेवा नपाउने महिलाहरुले असुरक्षित सुत्केरी हुनुपर्ने बालबालिकाहरुले आवश्यक सेवा तथा खोप नपाउने 	स्वास्थ्यचौकी हरुमा भरपर्दो प्रजनन स्वास्थ्य सेवाको ब्यबस्था गरे महिला तथा बालबालिकाहरु सुरक्षित हुने	<ul style="list-style-type: none"> भरपर्दो प्रजनन स्वास्थ्य सेवाको व्यवस्था गर्न नीति तथा कार्यक्रम बनाउने प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धि जनचेतनामुलक कार्यक्रमहरु बनाउने
जन स्वास्थ्यसेवा	जनस्वास्थ्यका बिषयमा निरन्तर अनुगमन, जनचेतना, खोप ब्यबस्था हुनुपर्ने	जनस्वास्थ्यको निरन्तर अनुगमन तथा जनचेतनाले स्वास्थ्य स्तर बढ्ने तथा बेला बखतका महामारीको पुर्बानुमान गर्न सकिने	<ul style="list-style-type: none"> जनस्वास्थ्यका बिषयमा निरन्तर अनुगमन तथा जनचेतनाको कार्यक्रम व्यवस्था गरिने महामारी हुनसक्ने क्षेत्र पहिचान गरि पूर्व तयारी गर्ने
अस्पताल	बढ्दो सहरीकरण संगै ब्यवस्थित अस्पतालको आवश्यकता	ब्यवस्थित अस्पतालले सुलभ उपचार हुने तथा पर्यटन व्यवसायलाई समेत टेवा पुग्ने	५० सैयाको अस्पताल निर्माण गर्न पहल गर्ने

१५. खेलकुद तथा मनोरञ्जन

प्रमुख क्षेत्रहरु	चुनौती	अबसर	दूरदृष्टि
-------------------	--------	------	-----------

खेलकुदका पुर्बाधार निर्माण	खेलकुदका लागि खेलमैदान, रंगशाला, कभर्डहलहरु नभएको	स्थानीयवासीले खेल खेल्ने, खेल क्षेत्रका प्रतिस्पर्धामा भाग लिने अबसर पाउने	प्रदेश तथा संघीय सरकारसँगको साझेदारीमा खेलकुदका लागि खेलमैदान, रंगशाला, कभर्डहलहरु निर्माण गर्न पहल गर्ने
चाड, पर्व तथा जात्राहरु	चाड, पर्व तथा जात्राहरुलाई अझ व्यवस्थितरूपमा मनाउने	चाड, पर्व तथा जात्राहरुले स्थानको पहिचान बढाउने र मनोरञ्जन दिने	<ul style="list-style-type: none"> परम्परागत चाड, पर्व तथा जात्राहरुलाई व्यवस्थितरूपमा मनाउने बाताबरण बनाउने लोपोन्मुख चाडपर्वलाई संरक्षण गर्ने
मठ मन्दिर हरुको रेखदेख	मठ मन्दिरहरु सफा सुधघर र ब्यबस्थित हुन नसकेको	सफा सुधघर मठ मन्दिर हरुले जात्रा तथा पर्यटनलाई टेवा पुर्याउने	सफा सुधघर मठ मन्दिर र तिर्थस्थल राख्न आबस्यक कार्यक्रम गर्ने
पार्क निर्माण	सहरीकरण संगै मनोरंजनका लागि पार्कको आबश्यकता महसुस भयको	स्थानीयबासीलाई स्वच्छ बातावरण तथा मनोरंजन हुन सक्ने	उपयुक्त स्थान छनौट गरि पार्क निर्माणको पहल गर्ने

१६. उपेक्षित तथा उत्पीडित समुदाय

प्रमुख क्षेत्रहरु	चुनौती	अबसर	दूरदृष्टि
दलित हरुलाई मूलधारमा ल्याउने	२१% दलित समुदाय उत्पीडित अबस्थामा	सबैको समाबेसीताबाट समग्र विकास हुने	उपेक्षित तथा उत्पीडित समुदायलाई मूलधारमा ल्याउन ठोस कार्यक्रम गर्ने
जातिगत शीपको प्रवर्धन तथा विस्तार	प्रत्येक जातीसँग परम्परागत रूपमा रहेको शीपलाई व्यवसायिक बनाउने	जातिगत शीपलाई व्यवसायिक बनाउन सकेमा स्थानीय तहमा आम्दानी र रोजगारी	जातिगत शीपलाई व्यवसायिक कसरि बनाउन सकिन्छ भन्ने बिषयमा अध्ययन

		बढाउन सकिने	अनुसन्धान गरि कार्य योजना बनाउने
--	--	-------------	----------------------------------

१७. विपद व्यवस्थापन

प्रमुख क्षेत्रहरू	चुनौती	अबसर	दूरदृष्टि
प्राकृतिक	भूकम्प, भूक्षय बाढी पहिरो आदिबाट धनजनको क्षति		<ul style="list-style-type: none"> जनचेतना जगाउने विपदका बेला आवश्यक सहायता गर्ने
मानव सृजित	सहरीकरण संगै आगजनी, वन बिनाश चोरि आदि बढ्ने सम्भावना,		<ul style="list-style-type: none"> बिपत व्यवस्थापनलाई योजनाबध ढंगले अगाडी बढाउने वातावरण अनुकूल बिकाश गर्ने नीति अबलम्बन गर्ने

अध्याय ५: श्रोत साधन को अनुमान, कार्यान्वयन, अनुगमन बिधि एबम संयन्त्र

गाउँपालिकाहरूले परिचालन गर्नसक्ने श्रोत-साधनहरूको निर्धारण संबिधान तथा ऐन-कानूनहरूले गरेको छ त्यस्तै, स्थानीय तहमा समायोजन हुने कार्यालय तथा त्यसका कर्मचारीहरू पनि निर्धारण भइ सकेको छ त्यो समस्ठीगत श्रोत साधन र क्षमताको कसरि अधिकतम उपयोग गर्दै लक्ष हासिल गर्ने हो भन्ने मुख्य चुनौती हो यहि कुरालाई ध्यानमा राखि यस अध्यायमा श्रोत साधन को अनुमान, कार्यान्वयन, अनुगमन बिधि एबम संयन्त्रको आँकलन गरिएको छ

१. श्रोत साधनको अनुमान

श्रोत साधन प्राप्त हुने क्षेत्र	गत वर्ष प्राप्त भएको रकम	श्रोत बढाउन गर्न सकिने उपाय	बढ्न सक्ने अनुमानित रकम (२ वर्ष पछि को अनुमान)
१. संबिधानको धारा ६० (१) अनुसार आफ्नो अधिकार क्षेत्र भित्रबाट उठाएको राजश्व	२० लाख	<ul style="list-style-type: none"> स्थानीय उत्पादन बढाई निकासी कर बढाउन सकिने स्थानीय ब्यापारबाट कर असुल गर्न सकिने 	<ul style="list-style-type: none"> ५० लाख प्रति वर्ष
२. संबिधानको धारा ६० (२) अनुसार नेपाल सरकारले उठाएको राजस्वको न्यायोचित वितरणबाट प्राप्त हुने रकम	१ करोड	२०% ले बढ्ने अनुमान	१ करोड २० लाख
३. संबिधानको धारा ६० (३) अनुसार रास्ट्रिय प्राकृतिक श्रोत तथा बित्त आयोगको सिफारिसमा प्राप्त हुने बित्तीय हस्तान्तरणको रकम			
४. संबिधानको धारा ६० (४) अनुसार स्थानीय तहको खर्चको आवस्यकता र राजश्वको क्षमताको आधारमा दिने बित्तीय समानीकरण अनुदानबाट प्राप्त हुने रकम			
५. संबिधानको धारा ६० (५) अनुसार प्रदेशले स्थानीय तहको खर्चको आवस्यकता र राजश्वको क्षमताको आधारमा दिने बित्तीय समानीकरण अनुदानबाट प्राप्त हुने रकम			
६. अन्य श्रोतबाट प्राप्त हुने रकम			

२. आवधिक तथा बार्षिक योजना निर्माण एबम संचालन

बिषय निर्माण	पुरा भएको /नभएको	यसलाई प्रभावकारी बनाउन के गर्नुपर्छ
१. स्थानीय सरकार संचालनऐन को दफा २४ बमोजिम आवधिक योजना	पुरा भएको	निरन्तरता दिने, अनुगमन तथा मूल्यांकनमा जोड दिने,दिगो बिकास रणनीति अबलम्बन गर्ने
२. स्थानीय सरकार संचालनऐन को दफा २४ बमोजिम बार्षिक योजना		
३. स्थानीय सरकार संचालन ऐन को परिच्छेद ८ बमोजिम न्यायिक कार्य सम्पादन		अभिलेख,संस्थागत विकास,क्षमता अभिबिर्धी गर्नुपर्ने
४. स्थानीय सरकार संचालनऐन को परिच्छेद ९ बमोजिम बितीय अधिकारको प्रयोग	भएको	संघिसंरचना अनुरूप आर्थिक नीति परिमार्जित हुनु पर्ने
५. स्थानीय सरकार संचालनऐन को परिच्छेद १० बमोजिमको आर्थिक कार्य प्रणाली		

३. स्थानीय तहको जनशक्ति क्षमता विकास

कार्यालय	हालको कर्मचारी संख्या			आवश्यक कर्मचारी संख्या		
	समायोजन भइ आएका	यहिनै कार्यरत	रिक्त	प्राबिधिक	प्रशासनिक	जम्मा
गाउँ पालिका	अधिकृत – १ – १ ना सु – ५			योजना अधिकृत – १ कम्प्युटर – १		
वडा कार्यालय						
बिषयगत						

कार्यालयहरु						
१. कृषि						
२. शिक्षा						

४. स्थानीय तहको पूर्वाधार क्षमता विकास

कार्यालय	हालको अवस्था	आवश्यकता
गाउँ पालिका	भाडाको घरमा कार्यालय गाडी - १ डोजर - १	आफ्नै कार्यालय भवन दमकल
वडा कार्यालय		
बिषयगत कार्यालयहरु		
१. कृषि		
२. शिक्षा		
३. स्वास्थ्य		

५. कार्यक्रम अनुगमन तथा मूल्यांकन व्यवस्था

अनुगमन स्तर	क्षेत्र	मुख्य कार्यहरु	अनुगमन अबधि	मूल्यांकन
गाउँपालिका	जिबनस्तर	<ul style="list-style-type: none"> गाउँपालिकाभरिको घरधुरीस्तरको डाटाबेस बनाउने मुख्य सूचक हरुको अद्यावधिक गर्ने 	प्रतेक बर्ष	
	कार्यक्रम अनुगमन	कार्यक्रमहरुको कार्यान्वयन तालिका बनाउने	प्रतेक ३ महिनामा प्रगति अनुगमन गर्ने	प्रतेक ३ महिनामा मूल्यांकन गर्ने
वडा कार्यालय	जिबनस्तर	<ul style="list-style-type: none"> वडाभरिको 	प्रतेक ६ महिना	

		<p>घरधुरीस्तरको डाटाबेस बनाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> मुख्य सूचक हरुको अद्यावधिक गर्ने 		
	कार्यक्रम अनुगमन	कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन तालिका बनाउने र गाउँ पालिक लाई जानकारी दिने	प्रतेक महिनामा प्रगति अनुगमन गरि गाउँ पालिका लाई जानकारी दिने	प्रतेक ३ महिनामा गाउँ पालिकामा मूल्यांकन हुने
बिषयगत कार्यालयहरू	कार्यक्रम अनुगमन	कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन तालिका बनाई वडा कार्यलय र गाउँ पालिकालाई जानकारी दिने	प्रतेक महिनामा प्रगति अनुगमन गरि वडा कार्यलय र गाउँ पालिकालाई जानकारी दिने	प्रतेक ३ महिनामा गाउँ पालिकामा हुने मूल्यांकनमा पेश गर्ने